

MEZI TERSTEM A ISTANBULEM

BALKÁNSKÉ NÁRODY

VYŠEHRAĐ

VE 20. STOLETÍ

JAN RYCHLÍK
A KOLEKTIV

Mezi Terstem a Istanbulem

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Jan Rychlík a kolektiv

Mezi Terstem a Istanbulem – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2020

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

JAN RYCHLÍK
A KOLEKTIV

MEZI TERSTEM A ISTANBULEM

BALKÁNSKÉ NÁRODY
VE 20. STOLETÍ

JAN RYCHLÍK

BORIS MOSKOVIĆ

JAN PELIKÁN

LADISLAV HLADKÝ

MIROSLAV KOUBA

FRANTIŠEK ŠÍSTEK

MARIJANA STAMOVA

BOBI BOBEV

ANETA MIHAYLOVA

ROUMIANA PRESHLENOVA

YURA KONSTANTINOVA

KALINA PEEVA

MEZI TERSTEM A ISTANBULEM

BALKÁNSKÉ NÁRODY
VE 20. STOLETÍ

VYŠEHRAĐ

„Publikace vychází ve spolupráci Albatros Media, a. s. s Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR, v. v. i. (MÚA) a s finanční podporou Ediční rady AV ČR. Práce vznikla v rámci společného projektu MÚA a Ústavu pro balkanistiku Bulharské akademie věd *Formování národní identity ve střední a jihovýchodní Evropě v 19. a 20. století a vznik národních států*.“

Recenzovali:

prof. Dr. Ivan Ilčev

PhDr. Ondřej Vojtěchovský, PhD.

prof. Dr. Novica Veljanovski

Copyright © Jan Rychlík, Boris Moskovíć, Jan Pelikán, Ladislav Hladký,
Miroslav Kouba, František Šístek, Marijana Stamova, Bobi Bobev,
Aneta Mihaylova, Roumiana Preshlenova, Yura Konstantinova,
Kalina Peeva, 2020

Translation © Jana Georgievová, Jana Klimešová, Milena Přikrylová, 2020

ISBN tištěné verze 978-80-7601-252-3

ISBN e-knihy 978-80-7601-286-8 (1. zveřejnění, 2020)

Předmluva

Kniha, kterou právě dostává čtenář do ruky, navazuje volně na kolektivní monografii s názvem „Mezi Vídní a Cařihradem“, kterou vydalo nakladatelství Vyšehrad před deseti lety.¹ Bylo by možné nazvat ji tedy „Mezi Vídní a Cařihradem II.“, byť takový titul by byl poněkud zavádějící, protože v meziválečném období již ani Vídeň ani Cařihrad na poměry na Balkáně neměly vliv. Nazvali jsme ji proto „Mezi Terstem a Istanbulem“, protože právě v tomto zeměpisném prostoru se po 1. světové válce odehrávaly přeměny balkánských národů, jejich vzájemné konflikty a také vznik národů nových, jako jsou Makedonci, Bosňáci či Moldavci. Záměna Cařihradu za Istanbul v názvu má rovněž svůj smysl: ukazuje přeměnu teokratické mnohonárodnostní osmanské říše v moderní turecký národní stát v důsledku kemalistické revoluce.

Tato kniha je výsledkem česko-bulharské spolupráce, konkrétně výsledkem dohody mezi Masarykovým ústavem a archívem Akademie věd České republiky (MÚA AV ČR) v Praze a Ústavem pro balkanistiku s centrem pro trakologii „Alexander Foll“ při Bulharské akademii věd v Sofii. Mezi autory jsou nicméně i pracovníci jiných vědeckých ústavů a institucí. Za vědeckou správnost svého příspěvku zodpovídají sami autoři. Interpretace určitých událostí a jevů se proto u různých autorů nemusí nutně shodovat.

Při sestavování této knihy se vyskytly určité problémy technického rázu, pokud jde o psaní vlastních a zeměpisných jmen. Vlastní jména v jazycích používajících latinu jsou psána tak, jak se píší v originále, vyjma případů, kdy se v českém prostředí tradičně používá počeštěná forma jména. Variabilní nebo původní forma je v takovém případě uvedena v závorce. Bulharská hláska *ъ* (velký jer, vyslovovaná jako krátké hrdelní *e*) je přepisována rumunským znakem *ă*. Vlastní jména, psaná cyrilicí (případně jména a slova psaná řeckou alfavitou), jsou přepisována do latinky podle zásad stanovených Pravidly českého pravopisu. Výjimku tvoří jména bulharských spoluautorů této knihy v názvech jednotlivých kapitol, u kterých na jejich vlastní výslovnou žádost byla při přepisu použita nikoliv česká, ale anglická transkripce, která se dnes v Bulharsku používá (tj. Румяна Прешленова je přepsáno jako Roumiana Preshlenova místo českého přepisu Rumjana Prešlenova). Křestní jména panovníků v souladu s českou tradicí počešťujeme (píšeme tedy Alexandr I., nikoliv Aleksandar). Zeměpisné názvy jsou psány tak, jak se píší v originále, pokud neexistuje běžně požívaný český název. Existují-li pro místo v různých jazycích odlišné názvy, jsou variabilní názvy uvedeny v závorce.

Příspěvky jednotlivých autorů jsou původní, při překladech bulharských textů byly provedeny drobné jazykové a stylistické úpravy mající za cíl lepší srozumitelnost textu

¹ Jan Rychlík a kol.: *Mezi Vídní a Cařihradem* 1. Utváření balkánských národů. Praha: Vyšehrad, 2009.

u českých a slovenských čtenářů. Příspěvky bulharských autorů vyšly také v originále v sofijském nakladatelství Paradigma pod názvem „Masky dolů. Nacionalismus na Balkáně ve 20. století“.¹

Autoři této knihy vyjadřují tímto poděkování nakladatelství Vyšehrad za vydání této knihy. Současně děkují recenzentům textu prof. Dr. Ivanovi Ilčevovi z Historické fakulty Univerzity Sv. Klimenta Ochridského v Sofii, prof. Dr. Novicovi Veljanovskému, emeritnímu profesorovi Pedagogické fakulty Univerzity Sv. Cyrila a Metoděje v Skopji a externímu profesorovi Univerzity Sv. Klimenta Ochridského v Bitole a PhDr. Ondřeji Vojtěchovskému, PhD. z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze za cenné připomínky.

¹ Маски долу! Национализъмът на Балканите през XX век. София, Издателство „Парадигма“, 2018.

Úvod

Jan Rychlík

BALKÁN V RETROSPEKTIVĚ DVACÁTÉHO STOLETÍ

Před 1. světovou válkou se na Balkáně utvořila většina moderních národů, které tam dnes známe: Srbové, Chorvati, Slovinci, Rumuni, Bulhaři, Řekové, Turci, Albánci. S výjimkou Chorvatů a Slovinců si všechny vytvořily už v této době své národní státy. Tento proces byl v zásadě ukončen první balkánskou válkou v roce 1912, kdy vznikla Albánie a kdy se osmanská říše, zmítaná po mladoturecké revoluci vnitřními spory, definitivně stáhla z evropského kontinentu. Současně se ale vyhrotily vztahy mezi balkánskými státy, které se nemohly dohodnout jednak o rozdělení kořisti po „umírajícím muži na Bosporu“, jednak o vzájemných hranicích, které – s ohledem na národnostní promíšenost obyvatelstva – nebylo zpravidla možné stanovit podle etnických kritérií. Výsledkem byla nejprve druhá balkánská válka v roce 1913 a potom 1. světová válka v letech 1914–1918.

V důsledku světové války zanikly tři velké monarchie (osmanská, ruská, habsburská) a na jejich troskách vznikly nové státy. Nový pořádek v Evropě určoval systém mírových smluv, označovaný později podle místa konání mírové konference a rovněž místa, kde byla podepsána 28. června 1919 mírová smlouva s poraženým Německem, jako „versailský“. Na straně vítězů stálo na Balkáně Srbsko, Rumunsko a Řecko, na straně poražených Bulharsko a Turecko, které vzniklo ze zbytku osmanské říše. Srbsko se stalo jádrem nového státu – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Království SHS), od státního převratu v roce 1929 oficiálně nazývaného Jugoslávií. Tento stát získal rozsáhlá území někdejšího Rakouska-Uherska: autonomní (tzv. banské Chorvatsko), Dalmácii, Bosnu – Hercegovinu, Vojvodinu (včetně Sremu, Bačky a části Banátu), Mezimuří a jižní Štýrsko. Rumunsko získalo od Rakouska-Uherska Sedmihradsko a Bukovinu, ale současně také od fakticky rovněž poraženého Ruska Besarábii, tedy území zahrnující dnešní republiku Moldova a část Ukrajiny. Rumunsko jako jediné tak realizovalo všechny své národní ambice, a to na úkor obou ve světové válce válčících stran. Vzniklo „Velké Rumunsko“ (*România Mare*), sen několika rumunských generací. Řecko získalo egejskou Makedonii, celé thrácké pobřeží, a na úkor Turecka zbytek Thrákie, řadu ostrovů v Egejském moři, a navíc město Smyrna (dnešní turecký Izmir) s okolím na maloasijském pobřeží.

Na straně poražených nastal „pláč a skřípění zubů“. Mírovou smlouvou v Neuilly-sur-Seine z 27. listopadu 1919 ztratilo Bulharsko definitivně Vardarskou Makedonii (dnešní republika Severní Makedonie) a oblasti kolem měst Pirot, Bosilegrad a Strumica ve prospěch Království SHS, egejskou Makedonii a egejskou Thrákii (a tím i přístup k Egejskému moři) ve prospěch Řecka a Jižní Dobrudžu ve prospěch

Země Balkánu v předvečer 1. balkánské války

Rumunska. S neuillským mírem se Bulhaři nikdy vnitřně nevyrovnali, podobně jako se Maďaři nikdy nevyrovnali s mírem podepsaným 4. června 1920 v zámku Velký Trianon, jenž redukoval historické velké Uhry na malé Maďarsko. Nejhuře dopadlo Turecko: mírová smlouva podepsaná 10. srpna 1920 v Sèvres u Paříže jej nejen zbavovala rozsáhlých území, ale vytvářela z něj fakticky loutkový stát závislý na evropských vítězných mocnostech. Tento mír však v důsledku revoluce vedené Mustafou Kemalem, později zvaným Atatürk, odmítlo turecké Národní shromáždění ratifikovat a nikdy nevešel v platnost.

Mnozí lidé se koncem roku 1918, kdy skončila doposud nejstrašnější válka v dějinách, domnívali, že je to válka poslední a nyní nastane ráj na zemi. Lidé se ale měli

brzy přesvědčit, že budoucnost nebude zdaleka tak krásná, jak si představovali. Ukázalo se, že osvobozené národy jsou až příliš ochotny jít si nyní po krku a znovu válčit, tentokrát o kus sporného území. O tom, že by přicházela doba blahobytu pro všechny, se nedalo vůbec mluvit. Majetnější občané měli důvody k obavám: Evropou obcházel příznak bolševismu. Mnozí příslušníci zejména chudších vrstev, na které především válka dopadla se vši tíhou a krutostí, se domnívali, že jedině přes něj vede cesta ke spasení v podobě sociálně spravedlivého řádu a ráje na zemi.

Na zemi ale nejsou žádné ráje – nikdy zde nebyly a ani nikdy nebudou. Ani úplná národnostní spravedlnost není možná: jednak národy nejsou konstantní veličinou, protože jedny vznikají a druhé zase zanikají, jednak je obyvatelstvo národnostně promíšeno a jednoduše nelze vytvořit národnostně zcela homogenní celky, pokud ovšem takovýto pokus není vázán na nucené přesídlování národnostních skupin. Nadto mnoho národů sice slovně horovalo pro národnostní princip při výstavbě států, ale současně trvalo na historických celcích a často se přitom opíralo o hranice, které již dávno neexistovaly. Např. politici obnoveného polského státu snili v roce 1918 o Polsku z doby před prvním dělením, tedy o hranicích z roku 1772!

Mírová smlouva s Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye 10. září 1919, a trianonská smlouva s Maďarskem 4. června 1920 učinily definitivní tečku za existencí Rakouska-Uherska. Na jeho troskách vznikly tři státy, které samy sebe definovaly jako národní: Československo, Polsko a Království SHS. Nadto části území zaniklé monarchie byly pod heslem „národnostního principu“ přičleněny k už existujícím státům – Itálii a Rumunsku. Striktně vzato, i vznik Království SHS je možné chápat jako připojení někdejších rakouských jihoslovanských oblastí k Srbsku. Ve skutečnosti žádný z těchto států národním státem nebyl: v případě Polska, Československa i Království SHS šlo ve skutečnosti o zmenšené kopie zaniklého Rakouska-Uherska, které tím pádem zdědily všechny jeho národnostní problémy. Navíc: hovoří-li se běžně o tom, že nové státy měly na svém území početné menšiny, platí to ve skutečnosti jen o Polsku, kde Poláci jako státní národ tvořili zhruba $\frac{2}{3}$ obyvatelstva. V Československu a Království SHS (Jugoslávii) byly ve skutečnosti „státní národy“ (československý a jugoslávský) jen uměle vytvořené konstrukty. Žádný z národů obou států netvořil více než polovinu obyvatelstva. Národní státy vlastně vznikly jenom dva – Německé Rakousko, jemuž mírová smlouva zakázala spojení s Německem, a Maďarsko, nevnímané ovšem Maďary jako nový stát, ale jako pokračování Uher. I zde byly ovšem diaspory jinonárodního obyvatelstva, avšak ty nepředstavovaly větší politický problém. Jenže právě v Německu a v Maďarsku nemělo obyvatelstvo z toho, že má svůj „národní stát“, žádnou radost. Němci považovali Rakouskou republiku za „stát, který nikdo nechťel“. Maďaři, považující do té doby za svou vlast celé Uhry, hleděli s úžasem na to, jak se jejich země náhle zmenšila, což celkem pochopitelně považovali (a dodnes považují) za velkou křivdu.

Vznik nového pořádku a především nových, vlastních států uvítali v Československu Češi a Slováci, v Království SHS někdejší rakousko-uherské Srbové, Chorvati a Slovinci, v Polsku Poláci. Důvod k radosti z národního osvobození jistě mohli mít a měli Rumuni v Sedmihradsku a Bukovině, Italové v Tridentu a Terstu. Brzy se ale mělo ukázat, že ani vztahy mezi Čechy a Slováky, a především mezi Srby a Chorvaty nebudou zdaleka bez problémů. Navíc: existence početných menšin činila státy nestabilní. V případě Československa činila „potíže“ německá, polská i maďarská menšina,

v případě Království SHS albánské obyvatelstvo v Kosovu a bulharské, resp. makedonské obyvatelstvo Makedonie,¹ ve Velkém Rumunsku Maďaři, a tak by bylo možné pokračovat. Vznik, resp. územní rozšíření „národních států“ tak národnostní problémy nevyřešil a tím méně je mohly vyřešit změny hranic ve snaze přiřknout oblast s početnou národnostní skupinou k vedlejšímu státu stojícímu na straně vítězů.

Protože se „nové státy“, i ty státy, které získaly sousední území s obyvatelstvem (převážně) „své“ národnosti, definovaly jako státy národní, byl zde ve všech případech jednak státní národ a jednak národnostní menšiny. Odborníci, kteří ve Versailles tvořili v letech 1919–1920 nový pořádek, si problém menšin v nových státech uvědomovali. Řešením měla být ochrana národnostních menšin. Menšinové klauzule byly vtěleny do smluv se všemi nástupnickými státy. Měly garantovat rovnoprávné postavení příslušníků menšin s příslušníky státního národa, a navíc jim měly zajistit určitá „práva navíc“ pokud jde o používání svého jazyka a školství. Jenže rovnoprávnost jednotlivců různých národností v jednom státě ještě neznamená rovnoprávnost těchto národností jako národních celků. Podstatu dobře vystihl Josef Seliger na ustavujícím sjezdu německé sociálně-demokratické strany v Československu v Teplicích 1. září 1919: „Pravíme otevřeně, že se budeme s veškerou silou brániti proti tomu, abychom měli být v tomto státě vykazováni do postavení národnostní menšiny. Pokládáme za samozřejmé, že budeme občany rovnoprávnými. Problém však není v rovném právu občanů, nýbrž v rovném právu národů!“

Menšinou v cizím státě ale žádná národnostní skupina být dobrovolně nechce, ať by byla jejich menšinová práva jakákoliv. Proto není nijak překvapující, že se po skončení světové války rozhořela řada nových dílčích válek, majících za cíl buď ještě více rozšířit získaná území, anebo naopak zabránit změnám stávajících hranic. Řecko, nespokojené se svými územními zisky přiznanými smlouvou ze Sèvres na účet rozpadající se osmanské říše, zahájilo 6. ledna 1921 nedaleko Bursy v Anatolii vojenské tažení s cílem získat na Turecku další území a nakonec realizovat sen všech Řeků už od počátku 19. století – získat opětovně Konstantinopol (Cařihrad). Tažení skončilo pro Řeky katastrofou: kemalistická revoluce a všeobecný odpor proti mírové smlouvě ze Sèvres vybudily velké odhodlání tureckého obyvatelstva. V srpnu 1922 turecká revoluční armáda řeckou armádu nejen porazila, ale i úplně vyhnala z Malé Asie, včetně Smyrny. Ta byla při té příležitosti vypálena a veškeré řecké obyvatelstvo vyhnáno. Podobné boje se rozhořely i mezi národy žijícími do roku 1918 v rámci Rakouska-Uherska. Národní rady a potom vlády jednotlivých nástupnických států se pustily do sebe a snažily se upravit *via facti* hranice tak, aby se „jejich“ národ dostal do hranic „svého“ národního státu. O úspěchu či neúspěchu rozhodovala vojenská síla a zájmy Dohody. S ohledem na geografické vymezení této knihy necháváme stranou konflikt mezi Poláky a Ukrajinci v Haliči, který vypukl už na počátku listopadu 1918, stejně jako československo-polskou válku o Těšínsko v lednu 1919 či rumunsko-ukrajinský konflikt (rumunská armáda obsadila 11. listopadu severní Bukovinu a vyhnala odtud ukrajinský Národní výbor a nepočetné jednotky ukrajinské domobrany) a soustředíme se na situaci v severní Dalmácii, Istrii a Štýrsku. Itálie, byť stála na straně vítězů, nebyla spokojena se svými zisky. Italská armáda zahájila 11. listopadu obsazování Přímoří a Gorice, ovládla Istrii a část Dalmácie s městy Šibenik a Zadar. V polovině listopadu

¹ K postupnému formování makedonské národní identity viz zde kapitulu 9.

stáli Italové před Lublaní a Rijekou, v jejichž obsazení jim nakonec zabránila srbská armáda, transformující se postupně v armádu jihoslovanského státu. Jihoslované se cítili Dohodou zrazeni a považovali oprávněně italské požadavky za přemrštěné. Současně ale sami Slovinci vznesli nároky na Dolní Štýrsko a jižní Korutany. V Mariboru, správním středisku Dolního Štýrska, vyhlásil už v listopadu 1918 někdejší rakousko-uherský důstojník slovinské národnosti Rudolf Maister připojení celé oblasti k příštím jihoslovanskému státu. Korutanská zemská vláda už 31. října 1918 vydala prohlášení o nedělitelnosti Korutan a odmítla připojení jižní části země ke státu SHS. Bez ohledu na to se 5. listopadu 1918 objevilo v jižních Korutanech jihoslovanské vojsko. V plebiscitu v tzv. zóně A jižních Korutan, kde měli Slovinci převahu, se 10. října 1920 oproti očekávání vyslovila většina občanů pro setrvání v Rakousku¹. V italsko-jugoslávském konfliktu měli nakonec převahu Italové, kteří smlouvou v Rapallu z 12. listopadu 1920 získali Istrii, přístav Rijeku (vyjma předměstí Sušak), západní část Kraňska (západ dnešního Slovinska) a navíc město Zadar na jadranském pobřeží.

Versaillský systém se později stal terčem kritiky jako krajně nespravedlivý, a dokonce jako něco, co stálo u kořene druhé světové války o dvacet let později. Němci a Maďaři, stejně jako třeba Bulhaři a Turci, jej jistě oprávněně mohli považovat (a považují) za velkou křivdu, protože přišli o území, která často po staletí považovali za své. Při posuzování versaillského systému ale nelze abstrahovat od skutečnosti, že byl výsledkem mírového kongresu po velké válce, v níž – tak jako v každé válce – byli vítězové a poražení. Žádný mírový kongres tak vlastně není a ani nemůže být zcela spravedlivý, protože vítězové se vždy po válce odměňují a poražení trestají. Z tohoto hlediska nebyly hranice států narýsované ve Versailles v roce 1919 o nic méně (ale ani o nic více) spravedlivé než ty, které narýsovaly velmoci např. na vídeňském kongresu v roce 1815, anebo na berlínském kongresu v roce 1878, anebo ty, které stanovila konference tří velmocí v Jaltě a Postupimi v roce 1945. Každopádně možno říci, že ochrana menšin se neosvědčila. Většina států „menšinové klauzule“ buď vůbec neplnila, anebo je plnila jen nedostatečně, což platí v plné míře právě o státech na Balkáně. Některé státy, jako např. Československo, sice plnily své závazky, ale menšiny to stejně neuspokojilo a výsledek byl nakonec po dvaceti letech všude stejný.

Bráno jako celek je třeba říci, že obyvatelstvo, které se dostalo do postavení menšiny, na tom bylo zpravidla hůře, než před tím v mnohonárodnostním státě, který žádnou národnost nepreferoval. Tento jev se poprvé objevil už v důsledku postupného rozkladu osmanské říše v 19. století. Osmanská říše nebyla Tureckem ve smyslu tureckého národního státu; jako turecký národní stát se začala formulovat teprve v důsledku mladoturecké revoluce po roce 1908 a potom v důsledku kemalistické revoluce po 1. světové válce. Osmanská správa se v zásadě nestarala o národnost svých poddaných a z tohoto hlediska na tom byly všechny národy stejně. Preferován byl islám jako náboženství, nikoliv Turci jako národnost (etničtí Turci ostatně tvořili v osmanské říši jen asi čtvrtinu obyvatelstva). V nově vzniklých národních státech – řeckém, srbském a bulharském ale byla preferována jednoznačně „vlastní“ národnost, zatímco ostatní národnostní skupiny byly podřízeny různé míře diskriminace. To se netýkalo jen zbytku „tureckého“ (resp. obecně muslimského) obyvatelstva, ale i obecně všech menšin, především tedy těch, které měly už za hranicemi rovněž svůj

¹ Viz kap. 1, s. 20–21.

národní stát. Snaha zbavit se „nežádoucího“ obyvatelstva buď nucenou asimilací anebo přímo vyhnáním (expulzí) se ještě výrazněji projevila po balkánských válkách a samozřejmě také po 1. světové válce. Tak bylo ve velké míře řeckými úřady vyhnáno či asimilováno bulharské obyvatelstvo z egejské Thrákie, silný asimilační tlak ve smyslu srbizace se projevoval ve Vardarské Makedonii. Obdobný proces nastal po světové válce i v důsledku rozpadu Rakouska-Uherska. Rakousko (nikoliv ale Uhersko) se otevřeně deklarovalo jako mnohonárodnostní stát, jehož všechny národy a všechny jazyky si byly po právní stránce rovny (tuto zásadu stanovil § 19 základního zákona o právech státních občanů z 21. prosince 1867 tvořící součást tzv. prosincové ústavy). V Rakousku tudíž nebyl žádný státní národ a tedy ani žádné národnostní menšiny, protože menšina nemůže být tam, kde není také většina. Kolektivní práva všech národů byla – alespoň *de iure* – stejná. V nových „národních státech“ ale byly státní národy a menšiny a národnostním skupinám upadlým do postavení menšin se dařilo v těchto státech podstatně hůře než v Rakousku. Z hlediska geografického záběru této knihy to platilo především o rakouských Němcích v Jižním Tyrolsku, Slovincích v oblasti Soče, Gorice, Terstu a Chorvatech v Istrii a Rijece, tedy v oblastech, které připadly Itálii. Zde byly brzy uzavřeny všechny veřejné školy v jazycích těchto menšin a pak postupně rušeny i kulturní organizace. Po nástupu Mussoliniho fašistického režimu se tlak ještě zvýšil. V Kobaridu-Caporettu se např. na tržišti objevila italsky psaná tabulka: „Zde se hovoří výlučně italsky“. Podobná tabulka by nebyla před rokem 1918 možná nejen v Kobaridu-Caporettu-Karlstadt, ale vůbec nikde v Rakousku-Uhersku. V Terstu fašistické bojůvky vypálily slovinský kulturní dům. U Slovinců a Chorvatů v Itálii byla situace navíc paradoxní v tom, že byli přece na straně vítězů války, stejně jako Italové. Stejně dopadli Ukrajinci v Bukovině, jež připadla Rumunsku. Zde se po několika letech podařilo rumunské správě prakticky úplně zlikvidovat ukrajinské školy. Jen o málo lépe dopadli Maďaři v Sedmihradsku. V Království SHS zase nebyla přiznána žádná menšinová práva makedonskému obyvatelstvu, a to bez ohledu na to, zda se považovalo za Bulhary nebo za příslušníky svébytného makedonského národa. Veškeré pravoslavné slovanské obyvatelstvo bylo prostě úředně prohlášeno za srbské. Rovněž bosenští Muslimové se „povinně“ stali příslušníky jediného srbochorvatského, resp. po roce 1929 jugoslávského národa.

Nové státy pochopitelně promítaly svou národnostní politiku i do personálního složení svého správního, justičního a bezpečnostního aparátu. V „národních státech“ – především v Rumunsku, Itálii a Království SHS – došlo k eliminaci „národnostně nežádoucích“ úředníků. Nedá se jistě paušalizovat a situace nebyla všude a vždy stejná. Jako princip se ale uplatňovala všude. Vždyť i v liberálním Československu měli příslušníci menšin – Němci, Maďaři, Poláci či Rusíni – horší vyhlídky na uplatnění ve státním aparátu než příslušníci fiktivního státního československého národa, a v rámci toho na tom byli zase Češi lépe než Slováci.

Není ale správné, jestliže se dnes ahistoricky vyčítá nástupnickým státům (ať už těm na Balkáně, nebo ve střední Evropě), že vznikly na národním a nikoliv na „občanském“ principu. Na jiném než na národním principu totiž vzniknout ani nemohly, protože jinak by zde nebyl žádný důvod, aby vůbec vznikly. Občanský princip nemohl ani za dané situace fungovat. Všechny nové státy sice tvrdily, že jsou demokratické, avšak demokracie sama o sobě nedokáže spojit národnosti v rámci jednoho státu. Těžko se divit Bulharům v jižní Dobrudži, že nechtěli žít v Rumunsku, anebo Slovincům

a Chorvatům v Istrii, že nechtěli žít v Itálii. K tomu je třeba ještě mít na paměti, že demokracie na Balkáně dlouho nevydržela. Jestliže s určitými výhradami můžeme bezprostředně po roce 1918 považovat všechny státy Balkánu s výjimkou Albánie za celkem demokratické, o dvacet let později zde již nebyl žádný demokratický stát. Všechny státy regionu byly nestabilní a nakonec se proměnily v diktatury. Ty byly sice zpravidla maskovány parlamentním (či spíše pseudoparlamentním) režimem, avšak reálně v jejich čele stál buď sám panovník (Jugoslávie, Rumunsko, Bulharsko), anebo civilní či vojenský diktátor (Atatürk v Turecku, Metaxas v Řecku).

Z uvedeného přehledu je jasné, že v meziválečném období na Balkáně klid nenastal. Došlo pouze k přeskupení sil. Na jedné straně stály státy, které se opíraly o versaillský systém a měly zájem na jeho udržení – Rumunsko, Jugoslávie a Řecko, na druhé straně státy, které byly systémem postiženy a snažily se jej proto rozložit – Maďarsko a Bulharsko. Tak jako před 1. světovou válkou si tyto státy hledaly své sponzory mezi mocnostmi. Státy mající zájem na zachování systému se nejprve opíraly o Francii, státy usilující o revizi systému o Itálii a později o Německo, tedy o země, které měly rovněž zájem na změně systému. Situace se ještě více zkomplikovala od poloviny třicátých let, kdy poklesl vliv Francie a i Jugoslávie a Rumunsko se začaly více orientovat – především z hospodářských důvodů – na Německo. Po vypuknutí druhé světové války, a především po kapitulaci Francie v červnu 1940 se německý vliv stal v Rumunsku a Bulharsku jednoznačně dominantní. Itálie získala naproti tomu dominantní vliv v Albánii, kterou 7. března 1939 obsadila a spojila v podobě „personální unie“ s Itálií.

Druhou světovou válku můžeme na Balkáně vnímat jako pokračování národnostních konfliktů z doby balkánských válek i 1. světové války. U národů, které nebyly spokojeny s versaillským uspořádáním, byla válka vnímána jako náprava křivd. Balkánské hranice byly pod tlakem velmocí – Sovětského svazu, Německa a Itálie – anebo v důsledku jejich bezprostředního vojenského zásahu znovu překresleny. Ti, kteří byli doposud „nahore“, se dočasně ocitli „dole.“ Nejvíce bylo „překreslením Evropy“ postiženo Rumunsko, které ztratilo v roce 1940 více než $\frac{1}{3}$ dosavadního území s 6 miliony obyvateli: 26. června 1940 dal Sovětský svaz Rumunsku ultimátum, aby mu do čtyř dnů odevzdalo území Besarábie a Severní Bukoviny získaná v roce 1918. Na větší části takto získaného území mezi Prutem a Dněstrem byla 2. srpna 1940 zřízena nová Moldavská sovětská socialistická republika, spojená s už existující Moldavskou autonomní sovětskou socialistickou republikou, která byla do té doby součástí sovětské Ukrajiny (USSR). Ta byla odškodněna tím, že získala jižní Besarábii a Severní Bukovinu. 30. srpna 1940 ztratilo Rumunsko v důsledku Druhé vídeňské arbitráže Německa a Itálie severní Sedmihradsko. A konečně vynucenou dohodou podepsanou v městě Craiova 7. září 1940 muselo Rumunsko vrátit Bulharsku jižní Dobrudžu (s touto změnou souhlasily v zásadě všechny mocnosti, a proto si Bulharsko jižní Dobrudžu podrželo i po válce). Sovětsko-německá válka v roce 1941–1944, které se Rumunsko zúčastnilo na straně Německa, sice dočasně znovu připojilo k Rumunsku území Besarábie, po porážce Rumunska v roce 1944 však tato oblast připadla k SSSR už definitivně.

Německý útok na Jugoslávii a Řecko, zahájený 6. dubna 1941 s pomocí Itálie, Maďarska a Bulharska, a následná porážka obou států znamenaly ještě větší změny na mapě Balkánu. Z dosavadní Chorvatské bánoviny, od roku 1939 autonomního území Jugoslávie, vznikl ustašovský Nezávislý chorvatský stát (*Nezavisna država Hrvatska* – NDH), k němuž byla připojena i Bosna-Hercegovina, dočasně byla pod protektorátem

Itálie obnovená Černá Hora, inkorporovaná do Jugoslávie v roce 1918, Vardarská Makedonie byla rozdělena mezi Bulharsko a Italy ovládanou „Velkou Albánií“, která získala i Kosovo. Také část Egejské Makedonie byla připojena k Bulharsku. Bulhaři tak přechodně realizovali svůj národní ideál, „Velké Bulharsko“ (Целокупна България) sahající od Ochridského jezera na západě k Černému moři na východě a od Dunaje na severu k Egejskému moři na jihu. Maďarsko získalo zpět Vojvodinu a Mezimuří, Itálie severní Dalmácii a část Slovinska. Po kapitulaci Itálie na podzim 1943 převzalo kontrolu těchto území včetně Albánie, Černé Hory a některých oblastí severního Řecka přímo Německo. Všechny územní změny byly doprovázeny většími či menšími etnickými čistkami, a především nucenými transfery „nežádoucího“ obyvatelstva.

Není třeba snad ani říkat, že německo-italské upořádání Balkánu nebylo jako celek o nic spravedlivější než uspořádání versailleské. Tak jako v roce 1919, i v roce 1941 zde byli vítězové a poražení, spokojení a nespokojení. Odčinění jedné křivdy nutně vyvolalo jen křivdu jinou. Mocnosti „velké trojky“ – SSSR, USA a Velká Británie – nebyly v zásadě ochotny akceptovat po porážce Německa a jeho balkánských spojenců žádné území změny, které nastaly v důsledku expanze Německa a Itálie, pokud je ovšem samy neiniciovaly anebo alespoň mlčky neschválily, jak tomu bylo v případě anexe Besarábie do SSSR či postoupení jižní Dobrudže Bulharsku. Pařížské mírové smlouvy uzavřené 10. února 1947 se spojenci a satelity poraženého Německa obnovily s výjimkou jižní Dobrudže, Besarábie a Severní Bukoviny v otázce hranic Bulharska, Rumunska a Maďarska *status quo ante*. Mírovou smlouvou s Itálií získala Jugoslávie Istrii, Gorici a západní Kraňsko, přičemž Terst s okolím se stal svobodným samostatným územím (v roce 1954 bylo území rozděleno mezi Jugoslávii a Itálii, přičemž Terst připadl Itálii).

S výjimkou Řecka a Turecka začal být ve všech balkánských státech po příchodu sovětské armády zaváděn socialismus podle sovětského vzoru. Socialismus měl být též lékem na národnostní spory a konflikty, které měly v důsledku „marxistického řešení národnostní otázky“ prostě zmizet, jako (údajně) už zmizely v SSSR. Balkán, dříve jeviště drsných národnostních konfliktů, se měl stát přímo výkladní skříní spolupráce mezi národy. Pozitivní kroky v tomto směru byly učiněny především v Jugoslávii. Jugoslávský komunistický vůdce Josip Broz-Tito už během války vystoupil s koncepcí nové Jugoslávie jako federace šesti jehoslovanských republik – Srbska, Chorvatska, Slovinska, Bosny a Hercegoviny, Černé Hory a Makedonie, přičemž stát měl být koncipován tak, aby jednotlivé republiky byly v rovnováze. Albánci v Kosovu nezískali status republiky, ale Kosovo dostalo – spolu s Vojvodinou – charakter autonomní oblasti v rámci Srbska. K jugoslávské federaci se v budoucnu měly připojit i Bulharsko a Albánie, čímž měl být vyřešen jednak problém Makedonie, jednak problém Kosova. Tento ambiciózní projekt se ale ukázal jako nerealizovatelný, a byl definitivně pohřben v důsledku roztržky mezi Stalinem a Titem v roce 1948.

Národnostní konflikty v balkánských zemích samozřejmě ani po roce 1945 nevyhasly: stačí připomenout násilnou asimilaci slovanského makedonského obyvatelstva v severním Řecku po skončení řecké občanské války, utlačování maďarské menšiny v Rumunsku za diktatury Nicolae Ceaușesca, nebo násilnou bulharizaci turecké menšiny v Bulharsku na sklonku vlády Todora Živkova. Socialismus sovětského typu národnostní otázku nevyřešil, protože ji ani vyřešit nemohl. Ani jugoslávská federace se neudržela: projevy jednotlivých nacionalismů, především albánského v Kosovu

a chorvatského v Chorvatsku, byly patrný nejméně od konce šedesátých let. Tito, dokud žil, dokázal svou autoritou protiklady tlumit, avšak po jeho smrti v roce 1980 se nacionální protiklady stále více vyostřovaly. Dokud trvala studená válka a Jugoslávie se obávala sovětské invaze, držely jugoslávské národy pohromadě. S koncem studené války pominula i sovětská hrozba. Myšlenka jihoslovanské jednoty stejně jako myšlenka socialismu se vyprázdnila a nebylo zde náhle nic, co by mohlo udržet národy v jednom státě. Jednotlivé národy se rozhodly jít vlastní cestou, ale protože hranice republik nerespektovaly (a ani nemohly respektovat) národnostní hranice, vznikl mezi někdejšími republikami v roce 1991 válečný konflikt. Ten začal odtržením se Slovinska a Chorvatska a následným povstáním Srbů v Chorvatsku, pokračoval v letech 1992–1995 boji mezi Srby, Chorvaty a Muslimy (Bosňáky) v Bosně-Hercegovině, gradoval během války v Kosovu v roce 1999 a nakonec byl zakončen neúspěšnou vzpourou Albánců v Makedonii. Konflikt, doprovázený opět masovými etnickými čistkami a vyháněním obyvatelstva, se tak protáhl na celých deset let a byl nakonec delší než obě světové války dohromady. Jeho následky se zcela nepodařilo odstranit dodnes (2019).

Ve všech socialistických zemích platila zásada, že národnostní politika je vnitřní záležitostí každého státu a ostatní „bratrské země“ do ní nemohou zasahovat. Znamenalo to, že žádný socialistický národní stát nebude intervenovat ve prospěch „své“ menšiny v jiném socialistickém státě. V rámci zemí sovětského bloku byla tato zásada celkem dodržována, i když např. Maďarsko se vždy diskrétně snažilo vystupovat na ochranu své menšiny v sousedních státech, především v Rumunsku (koncem osmdesátých let, v období „perestrojky“, tak už činilo celkem otevřeně, což vedlo v letech 1988–1989 k maďarsko-rumunskému diplomatickému konfliktu). Arbitrem národnostních sporů měl být v případě potřeby Sovětský svaz. Zásada ovšem neplatila ve vztahu k Jugoslávii, která byla mimo sovětskou sféru vlivu. V závislosti na momentálním zlepšování či zhoršování sovětsko-jugoslávských vztahů tak gradoval a opět opadal bulharsko-jugoslávský spor o Makedonii, v němž Bulharsko Todora Živkova odmítalo uznat Makedonce za svébytný národ a požadovalo pro (údajné) Bulhary menšinová práva, zatímco Jugoslávie, resp. svazová Makedonská republika zase požadovala uznání (údajné) makedonské menšiny v Bulharsku a žádala pro ně rovněž menšinová práva. Spor přežil i pád komunismu a krvavý rozpad Jugoslávie a přenesl se v devadesátých letech do polemiky – občas velmi vyhrcoené – na linii Sofia – Skopje. Na pozadí tohoto sporu probíhal pak v Makedonii proces vytváření svébytného a od Bulharů i Srbů odlišného národa, Makedonců. Je jisté, že na tomto procesu měla zájem především jugoslávská vláda, avšak nelze akceptovat klasický bulharský výklad, podle kterého je makedonismus čistě srbskou intrikou mající za konečný cíl posrbštění makedonských Bulharů.

Případ formování novodobého makedonského národa je zřejmě v Evropě nejznámější, ale národotvorné procesy probíhaly ve stejné době v tomto prostoru i jinde: Moldavané v Moldavské SSSR, a po rozpadu SSSR v samostatné republice Moldova, mimo jiné pod vlivem existence samostatného Moldavského knížectví v minulosti a především odlišného historického vývoje od roku 1812 (tehdy připadla Besarábie Rusku) se začali rovněž formovat jako samostatný národ. Ani zde není sporu o tom, že na procesu oddělení Moldavanů od Rumunů měla zájem Moskva, která se ostatně snažila uměle vytvářet moldavský národ již před rokem 1940 v Autonomní Moldavské

SSR v Podněstří. Faktem ale zůstává, že dnes se již nejméně polovina obyvatel Moldovy nepovažuje za Rumuny, byť byl rumunský jazyk prohlášen úředním jazykem této republiky. Ještě zřejmější proces vzniku nového národa proběhl v Bosně, kde se muslimové zformovali do národa Bosňáků, který uznala v sedmdesátých letech jako odlišný od Srbů i Chorvatů ještě Titova administrativa.

Uvedené příklady nacionalismu jednotlivých balkánských národů ukazují, že národovorné procesy na Balkáně neustále probíhají a jsou vhodným podhoubím pro příští národnostní konflikty. O všech těchto věcech a ještě o mnohých jiných hovoří kniha, kterou nyní čtenář dostává do ruky. Předkládaná práce je kolektivní monografií českých a bulharských balkanistů-historiků, z nichž každý má na formování nacionalismu a jeho vyznění v jednotlivých zemích během 20. století poněkud odlišný pohled. Výsledkem je tato syntéza, která má čtenáři osvětlit uvedené procesy komplexně a z různých stran.

Slovinci: cesta k vlastní státnosti a vlastnímu samostatnému státu

Jan Rychlík

SLOVINCI V JUGOSLÁVII 1918–1939

Do roku 1918 se Slovinci vyvíjeli v rámci Rakouska-Uherska. Naprostá většina z nich se nacházela v Předlitavsku, pouze malá část nacházející se za řekou Mura (v tzv. Zámurí, slovinsky Prekmurje) žila v Uhrách. Zatímco v Uhrách byli podrobeni tvrdé maďarizaci, v Předlitavsku se mohli – stejně jako všechny ostatní národy – celkem nerušeně vyvíjet. Problém předlitavských Slovinců ale spočíval v tom, že byli roztrženi do několika korunních zemí. Většinu tvořili Slovinci pouze v Kraňsku a v Gorici; ve Štýrsku a v Korutanech byli v menšině oproti Němcům. Ještě horší byla situace v Istrii, kde Slovinci byli až na třetím místě – za Chorvaty a Italy. V Terstu a okolí žilo v roce 1900 178 599 obyvatel, z toho pouhých 24 679 Slovinců (13,81 %). Roztržení do několika celků ztěžovalo budování slovinských národních kulturních institucí a také prosazování slovinštiny do škol a úřadů. Plně se slovinština prosadila jen v Kraňsku, jehož hlavní město Lublaň (Ljubljana) se stalo přirozeným kulturním i politickým centrem Slovinců.

Slovinci už od poloviny 19. století usilovali o sjednocení do jednoho celku, který byl pracovně označován jako „Sjednocená Slovenie“. Takovýto útvar měl potom získat blíže nespecifikovanou politickou autonomii. Uvedený program byl v daných podmínkách nerealizovatelný, protože rozbíjel existující historické zemské celky a – celkem pochopitelně – narážel na odpor v nich žijících Němců a Italů. Protože Slovinců bylo málo, naskýtala se logicky myšlenka nějakého užšího spojení s jazykově příbuznými Chorvaty a Srby. Podobné plány se v různých podobách a s různou intenzitou sice objevovaly po celé 19. století, plně se ale u Slovinců prosadily teprve v závěru 1. světové války, když už bylo celkem jasné, že se Rakousko-Uhersko rozpadne.

Vznikem Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS) se podařilo částečně realizovat starý politický program sjednocené Slovenie, ovšem za cenu začlenění Slovinců do širšího jihoslovanského rámce, přičemž nový stát byl od počátku budován jako centralistický. Národní radu Slovinců (*Narodni svet*), která vznikla v Lublani v srpnu 1918, stejně jako Zemskou Národní vládu, ustavenou 14. listopadu téhož roku, vláda v Bělehradě rozpustila a místo toho rozdělila slovinské území na dvě správní oblasti – lublaňskou a mariborskou. Opatření se nesetkalo u Slovinců s pozitivním ohlasem, nicméně bez ohledu na to byl nový stát přivítán s velkými nadějemi. S nelíčeným nadšením jej přivítali hlavně slovinští liberálové, kteří se stali obhájci jugoslavismu a unitarismu, a rovněž sociální demokraté. I v řadách klerikální Slovinské lidové strany (Slovinska ljudska stranka – SLS) převládal optimismus, byť část

slovinských konzervativců si uvědomovala, že soužití několika národů v novém státě nebude zdaleka bez problémů.

Přes výhrady, které se k režimu nového státu brzy objevily, žádná ze slovinských politických stran nový stát nikdy nezpochybnila a také SLS, která uvnitř Království SHS propagovala slovinský autonomismus, byla vůči Jugoslávii vždy loajální. Tím se Slovinci poměrně zásadním způsobem lišili od Chorvatů, jejichž nespokojenost s centralistickým režimem byla nakonec jednou z příčin rychlé porážky Jugoslávie v roce 1941. Důvodů, proč slovinský autonomismus nesehrál takovou roli jako autonomismus chorvatský, bylo více. Především zde působila skutečnost, že Slovinci byli málo početní a neměli tradici vlastní státnosti. Na rozdíl od Chorvatů, kteří v Království SHS ztratili svůj dosavadní autonomní statut v rámci Uherska, pro Slovince nový stát přinášel velká pozitiva. Slovinština se stala na slovinských územích úřední řečí, rychle byla dobudována síť slovinských středních škol a v Lublani vznikla v roce 1919 první slovinská univerzita. Do menšinového postavení, často nezáviděníhodného, se nyní naopak dostalo německé obyvatelstvo v Dolním Štýrsku a části Kraňska, především v oblasti Kočevje. Slovinci také na rozdíl od Chorvatů nesousedili přímo se srbským etnickým územím a na svém území Srby neměli, takže jejich historická paměť nebyla poznamenána žádnými negativními skutečnostmi – což mimochodem platilo i opačně. Dalším silně působícím faktorem byla obava z italské expanze. Slovinci se cítili příliš slabí na to, aby jí mohli čelit sami a existenci Království SHS (Jugoslávie) považovali za *conditio sine qua non* své nerušené národní existence.

V prvních měsících po podepsání příměří a rozpadu Rakouska-Uherska nebylo jasné, jak velká část slovinského etnického území připadne nově zřízenému jihoslovanskému státu. Už 31. října 1918 vydala korutanská zemská vláda prohlášení o nedělitelnosti Korutan a jejich připojení k Německému Rakousku, jak zněl tehdejší název příští Rakouské republiky. Slovinská Národní rada a jí jmenovaná Národní vláda vyzvaly vojáky a důstojníky slovinské národnosti, aby se postavili do jejích služeb. Této výzvy uposlechl major rakousko-uherské uherské armády Rudolf Maister, který se skupinou dobrovolníků z řad vojáků a slovinských sokolů obsadil 1. listopadu Maribor a vyhlásil jej za součást území nového státu. Avšak 11. listopadu zahájila italská armáda obsazování Přímoří a Gorice. Pro Slovince od počátku existovalo nebezpečí, že bude jejich území roztrženo politickou hranicí. Problémem byla především příslušnost Gorice a Istrie, na které si činila nárok Itálie, a potom též vedení hranice v Korutanech a ve Štýrsku, kde se německy hovořící obyvatelstvo pochopitelně bránilo myšlence začlenění do Království SHS a někde se postavilo postupující jihoslovanské armádě na odpor i se zbraní v ruce.

Mírová smlouva mezi dohodovými státy a Rakouskem podepsaná v Saint Germain-en-Laye 10. září 1919 stanovovala jugoslávsko-rakouské hranice tak, že novému státu připadlo Kraňsko a Dolní Štýrsko. Spornou oblastí byly jižní Korutany. Jihoslovanská armáda zde v květnu 1919 obsadila jižní část a pokusila se také zabrat Klagenfurt (slovinsky Celovec), avšak odpor narychlo zorganizované korutanské domobrany jí v tom zabránil. Nakonec pod mezinárodním tlakem vláda Království SHS souhlasila s konáním plebiscitu v celých jižních Korutanech. Ty byly rozděleny na dvě zóny, označené jako A (jižní) a B (severní, tj. vnitrozemská), přičemž plebiscit se měl konat nejprve v zóně A. Protože podle posledního rakouského sčítání lidu z roku 1910 zde měli Slovinci většinu, očekávalo se, že se většina obyvatelstva vysloví pro připojení

ke Království SHS. K všeobecnému překvapení plebiscit uskutečněný 10. října 1920 dopadl ve prospěch Rakouska, pro které se vyslovilo 59 % voličů, což lze vysvětlit tím, že řada místních Slovinců bez ohledu na svůj mateřský jazyk měla silnou korutanskou zemskou identitu. Výsledek plebiscitu v zóně A učinil plebiscit v zóně B bezpředmětný a tato oblast rovněž připadla Rakousku. Z Korutan připadla ke Království SHS pouze malá část (tzv. Prevalje) o rozloze 464 km². Malá část Korutan, tzv. Kanalská dolina (332 km², 7667 obyvatel), připadla Itálii. Hranici s Maďarskem určovala původně demarkační čára stanovená linií příměří z 13. prosince 1918. Mírovou smlouvou podepsanou mezi dohodovými státy a Maďarskem ve Velkém Trianonu ve Versailles 4. června 1920 získalo království SHS Zámuří (Prekmurje). Pouze několik obcí v povodí řeky Ráby zůstalo na maďarském území. Naproti tomu pro Slovince špatně dopadlo jednání o hranici s Itálií. Tu stanovila smlouva podepsaná 12. listopadu 1920 v Rapallu. Itálie získala přístav Terst, větší díl Istrie včetně celého poloostrova Pula, Přímoří, Gorici a velkou část západního Kraňska (Notranjsko) včetně měst Idrija a Postojna.

Nové hranice stanovené v letech 1918–1920 Slovince neuspokojily. Jak na italském, tak na rakouském území byli Slovinci podrobeni denacionalizační politice, která v Itálii po nastolení fašistického režimu Benita Mussoliniho ještě zesílila. Slovinština byla vyloučena ze státní správy a bez ohledu na podepsané mezinárodní dohody o ochraně menšin i z vyššího školství. Všechny slovinské spolky byly rozpuštěny a zakázány, Národní dům v Terstu, pýcha tamních Slovinců, byl italskými nacionalisty vypálen. Požadavek sjednocení Slovinců, a tedy změny hranic se ozýval v pozdějších programech slovinských stran poměrně často, byl však v tehdejších podmínkách nereálný.

Hegemonem meziválečné slovinské politické scény zůstala Slovinská lidová strana vedená katolickým knězem Antonem Korošcem. SLS se opírala o venkovské rolnické obyvatelstvo a katolický klérus, měla velkou oporu ve vesnických hospodářských družstvech a katolických kulturních organizacích. Území obývané Slovinci mělo tvořit v rámci Království SHS jeden celek s vlastní zemskou vládou zodpovědnou volenému zemskému sněmu s právem schvalovat zákony týkající se všeho, co nebude v kompetenci ústředního parlamentu v Bělehradě. Zatímco chorvatské autonomisty, sdružené především v Chorvatské selské (rolnické) straně (*Hrvatska seljačka stranka*¹ – HSS) Stjepana Radiće, vnímaly jugoslávské vlády jako nebezpečné separatisty, slovinskou SLS Bělehrad za nebezpečnou nepovažoval a částečně s ní občas spolupracoval. Sám Korošec byl místopředsedou první vlády Království SHS, opakovaně členem několika jugoslávských vlád a v roce 1928 dokonce premiérem.

Druhou nejsilnější stranou byla Slovinská (původně Národní) pokroková strana (liberálové), která tvořila protipól SLS. Sociální základnou liberálů byla větší města, především Lublaň. Slovinští liberálové byli stoupenci centralistického a unitaristického modelu Jugoslávie, byť ne všichni byli vyznavači jugoslavismu. Liberálové si byli vědomi, že v stále ještě převážně agrárním Slovinsku nemají sami možnost se na venkově prosadit. Centralistický režim byl pro ně oporou proti přílišnému vlivu SLS a klerikalismu. Liberálové se rovněž podíleli na různých vládách meziválečného období.

Slovinští socialisté se po vzniku Království SHS angažovali v jednotné Jihoslovan-ské sociálně-demokratické straně, která ale nikdy nenabyla většího významu. Také

¹ Název strany se postupem času měnil – viz podrobněji kapitulu 2, s. 56.

Komunistická strana Jugoslávie (KSJ) byla podle instrukcí Kominterny budována jako celostátní podle zásady „jeden stát – jedna strana“. Na IV. celostátní konferenci KSJ v Lublani 24. a 25. prosince 1934 bylo rozhodnuto o vzniku autonomních komunistických stran Chorvatska, Slovinska a Makedonie, které ovšem i nadále měly být součástí KSJ a řídit se jejími příkazy. K založení autonomní Komunistické strany Slovinska došlo reálně teprve v roce 1937. KSJ byla už roku 1920 zakázána a o rok později (1921) byli její poslanci zbaveni mandátů. Členství v ilegálních komunistických organizacích bylo přísně trestáno mnohaletým vězením. Především ve Slovinsku byli komunisté v meziválečném období zcela okrajovou politickou skupinou.

V ústavodárné skupštině (parlamentu), která se poprvé sešla 12. prosince 1920, se většina slovinských a chorvatských poslanců sdružila ve společném Jihoslovanském (Jugoslávském) klubu pod vedením Antona Korošce (klub byl pokračováním stejnojmenného klubu v rakouské říšské radě). Klub požadoval federalistickou ústavu, jejíž návrh předložil. Poté, co tento návrh koaliční vláda Nikoly Pašiče odmítla a předložila vlastní znění centralistické ústavy, opustili poslanci Jihoslovanského klubu spolu s komunistickými poslanci sněmovnu. Ústava, schválená 28. června 1921 a nazývaná proto „vidovdanskou“¹, byla tak schválena přes hlavy nacionální opozice jen nepatrnou prostou většinou především srbských poslanců, což do budoucna nevěštilo nic dobrého.

SLS sice při volbách do ústavodárné skupštiny (28. listopadu 1920) získala jen 27 mandátů, všechny další parlamentní volby ve dvacátých letech (1923, 1925 a 1927) ale už jednoznačně vyhrála. Až do roku 1927 setrvala v opozici, v tomto roce ale zmírnila svůj autonomismus a vstoupila do vlády Velimira Vukičeviče, v níž Korošec dostal křeslo ministra vnitra. Následující rok se parlamentní režim Království SHS dostal do hluboké krize, poté co srbský radikální poslanec Puniša Račić 20. července přímo ve skupštině zastřelil několik poslanců HSS a smrtelně zranil jejího předsedu Stjepana Radiće. V ovzduší politického napětí a chaosu král Alexandr I. jmenoval předsedou vlády Korošce, zároveň však začal připravovat vojenský převrat. Ten se uskutečnil za pomoci armády v noci z 5. na 6. ledna 1929, když po Korošcově demisi koncem roku 1928 nastalo několikadenní bezvládí. Král jmenoval o své vůli novým premiérem generála Petra Živkoviće, rozpustil skupštinu (parlament) a zrušil vidovdanskou ústavu. Rozpuštěny byly také politické strany i všechny volené samosprávné orgány, zrušena svoboda tisku. Oficiálním programem nové vlády, pokud šlo o národnostní uspořádání, se stalo integrální jugoslávství. Dekretem z 3. října 1929 byl název státu změněn z Království SHS na Království Jugoslávie a země byla nově rozdělena na devět bánovin. Na etnickém území Slovinců byla vytvořena Drávská bánovina, která zahrnovala území dosavadní mariborské a lublaňské oblasti, bán byl vždy jmenován z řad slovinských politiků či vyšších státních úředníků. Nové dělení státu tak znamenalo pro Slovince určitou výhodu, neboť poprvé byli skutečně i administrativně sjednoceni do jednoho celku. Za státní a úřední jazyk Království Jugoslávie byl prohlášen „jugoslávský jazyk“, tj. srbochorvatština v obou spisovných verzích (srbské a chorvatské). Slovinců se to nedotklo, neboť na území Drávské bánoviny byla ve skutečnosti z politických důvodů i nadále ponechána jako úřední jazyk slovinština.

¹ 28. červen je podle pravoslavného kalendáře den Svatého Víta – Vidov dan. V tento den se roku 1389 uskutečnila známá bitva s osmanskými Turky na Kosově Poli.

Samozřejmě, že ani Živkovićova vláda se nemohla obejít bez širší politické podpory. Ačkoliv byly politické strany formálně rozpuštěny, ve skutečnosti trvaly nadále a byly tiše tolerovány. Živkovićův kabinet v zásadě podpořili slovinští liberálové, byli v něm ale i příslušníci oficiálně rozpuštěné SLS. Sám Korošec se stal ministrem dopravy a potom ministrem lesnictví a dolů. To byly ovšem v podstatě nepolitické rezorty. V roce 1931 Korošec vládu opustil a SLS přešla definitivně do opozice, kde zintenzivnila svůj autonomistický program.

Na podzim 1931 se král pokusil stabilizovat svůj režim osobní moci obnovením ústavy. Dekretem z 3. září byla obnovena skupština jako volený zákonodárný orgán, který měl ale nyní dvě komory. Druhou komorou se stal senát. Polovinu senátorů jmenoval přímo král, druhá polovina byla volena nepřímou cestou, že se nejprve volila kolegia při jednotlivých bánovinách, tj. samosprávné orgány bánovin, a ta potom volila senátory. Volby do skupštiny byly veřejné, kandidátka, která dostala relativní většinu hlasů, obsazovala ve skupštině automaticky dvě třetiny všech křesel. Politické strany byly obnoveny, nesměly však fungovat na národnostním nebo náboženském základě. Vláda byla zodpovědná pouze králi. SLS nedemokratickou ústavu odmítla a vyzvala k bojkotu voleb do nové skupštiny, které se konaly 8. listopadu 1931. Následující rok se SLS připojila k širokému celostátnímu opozičnímu bloku nazvanému Selsko-demokratická koalice (SDK), který se v programu vytvořeném na poradách v Záhřebu 7. listopadu 1932 (tzv. záhřebské punktace) vyslovil pro federalizaci Jugoslávie. Bělehradská vláda proti opozičníkům ostře zasáhla. Korošec byl 28. ledna 1933 zatčen a po krátké internaci na různých místech na něj byla uvalena konfinace (nucený pobyt) na ostrově Hvar.

Na podzim 1934 se král Alexandr vydal lodí na oficiální návštěvu Francie. Dne 9. října 1934 král přistál v Marseille, kde se stal vzápětí po vylovení obětí atentátu spáchaného příslušníky tajné chorvatské fašistické organizace *Ustaša* ve spolupráci s Vnitřní makedonskou revoluční organizací (VMRO). Podle královy závěti měla až do zletilosti jeho syna Petra v zemi vládnout regentská rada pod předsednictvím králova bratrance prince Pavla. Princ Pavel (Pavle) se rozhodl pro usmíření s opozicí. Hned po atentátu bylo Korošcovi v tichosti umožněno opustit Hvar a v roce 1935 byla vyhlášena amnestie pro politické vězně. 5. května 1935 se konaly nové volby. SLS volby podobně jako v roce 1931 bojkotovala, tím však ve skutečnosti pomohla vládní kandidátce a poškodila sjednocenou opozici, protože voliči někdejší liberální pokrokové strany odevzdali své hlasy provládní Jugoslávské národní straně (JNS). Sestavením nové vlády princ Pavel pověřil Milana Stojadinoviće, bankéře a finančního odborníka. Korošec se v ní stal ministrem vnitra a další čelný představitel SLS právník Miha Krek ministrem bez rezortu. SLS tím fakticky rezignovala na svůj autonomistický program a na záhřebské a lublaňské punktace z roku 1932. Na sklonku meziválečného dvacetiletí se tak obě tradiční slovinské strany – klerikálové a liberálové – ocitly definitivně ve vládním táboře, což se jasně ukázalo při posledních volbách v meziválečné Jugoslávii, které se konaly do senátu 6. února a do skupštiny 11. prosince 1938. SLS podpořila nové provládní Jugoslávské radikální sjednocení (*Jugoslavenška radikalna zajednica* – JRZ) proti opozičnímu Bloku, jehož základem byla Chorvatská rolnická strana (HSS).

VZNIK CHORVATSKÉ BÁNOVINY A SLOVINCI

Novým premiérem se stal 5. února 1939 srbský politik Dragiša Cvetković, důvěrník regenta Pavla. Nový premiér proto vytýčil jako jeden z hlavních úkolů vlády dosažení vyrovnání s Chorvaty. Slovinci naproti tomu byli z jednání vyloučeni. 2. dubna 1939 se Cvetković jako pověřenec regenta poprvé setkal v Záhřebu s předsedou HSS Vladimírem (Vladkem) Mačkem a vyjádřil ochotu jednat o autonomii Chorvatska. Dohoda byla nakonec podepsána 26. srpna 1939 (tzv. dohoda Cvetković–Maček). Na jejím základě vydala vláda týž den dekret, kterým se zřizoval autonomní útvar s názvem Chorvatská bánovina. Maček se stal prvním místopředsedou vlády, označované potom jako „kabinet Cvetković–Maček“. Na nové vládě se podílela i SLS jako součást JRZ. Korošec se v ní stal ministrem školství a v této funkci v říjnu 1940 neslavně završil svou kariéru vydáním nařízení omezujících Židům přístup k vyššímu vzdělání.

Ve Slovinsku se ihned po vzniku Chorvatské bánoviny objevily názory, že reforma nejde dostatečně daleko a že i Drávská bánovina by měla mít obdobné postavení jako chorvatská. Za těmito hlasy stáli především mladší představitelé někdejší SLS, kterou po Korošcově smrti (14. prosince 1940) vedl Miha Krek jako „tajemník JRZ pro Drávskou bánovinu“. Krek se stal ve vládě Cvetković–Maček na počátku roku 1941 místo zesnulého Korošce ministrem školství. O přetvoření Jugoslávie na federaci skládající se ze tří celků, totiž srbského, chorvatského a slovinského, se v Bělehradě tehdy skutečně uvažovalo, avšak na realizaci této reformy již nezbyl čas.

SLOVINSKÁ OTÁZKA ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Dne 25. března 1941 podepsali ministerský předseda Dragiša Cvetković a ministr zahraničí Aleksandar Cincar-Marković ve Vídni protokol o přistoupení Jugoslávie k Paktu tří. Pakt se setkal se zásadním nesouhlasem srbské veřejnosti. Nálad využila část důstojnického sboru a v noci z 26. na 27. března 1941 provedla státní převrat. Vzbouřenci zatkli Dragišu Cvetkoviće i některé další ministry, prohlásili krále Petra II. zletilým a přinutili regenta Pavla k abdikaci. Do čela nové vlády byl postaven generál Dušan Simović, jeden z vůdců převratu. Převrat se stal pro Berlín podnětem k válce. Dne 6. dubna 1941 zahájila německá armáda z prostoru anektovaného Rakouska, zároveň i z Maďarska a Bulharska útok proti Jugoslávii. 10. dubna 1941 vstoupila německá vojska do Záhřebu, kde byl ustašovci vyhlášen s německou podporou „Samostatný chorvatský stát“ (*Nezavisna država Hrvatska* – NDH). O den později vstoupilo do válečného konfliktu také Maďarsko, jehož jednotky zabraly Bačku, oblast Baranje a později i slovinské Zámurí. Následující den, 12. dubna, vstoupila do války proti Jugoslávii i Itálie, jejíž vojska obsadila Lublaň a část západního Chorvatska a severní Dalmácie. 17. dubna jugoslávská armáda kapitulovala. Král odjel do Řecka a nakonec se i s vládou dostal přes Egypt do exilu v Londýně. Předsedou exilové vlády zůstal i nadále Simović, který měl zájem na tom, aby v jeho kabinetě byly zastoupeny všechny národnosti a všechny hlavní politické strany. Místopředsedou vlády se stal Miha Krek.

V době válečných operací zachovávali slovinští politici vůči bělehradské vládě loajalitu. Když bylo ale zřejmé, že se Jugoslávie rozpadne, vystoupil někdejší čelný politik SLS a poslední bán Drávské bánoviny Marko Natlačen s návrhem, aby podle

vzoru Chorvatů i Slovinci vyhlásili svou samostatnost pod německým protektorátem. Tato myšlenka se nerealizovala, protože Němci měli se slovinským územím jiné plány. Německo zabralo oblast kolem města Dravograd (německy Drauburg), Dolní Štýrsko a severní část Kraňska (Gorenjsko). Dravogradská oblast byla připojena bezprostředně ke Korutanům, z Dolního Štýrska a Kraňska byly vytvořeny dvě župy (Gau) s centry v Mariboru (německy Marburg) a v Bledu (německy Veldes). V čele žup stáli „vůdcem“ jmenovaní župní správci (gauleiteri).

Oblast na jih od řeky Sávy připadla Itálii. Rovněž Lublaň zůstala v italské zóně, hranice mezi italskou a německou zónou (tedy vlastně mezi italskou zónou a Německem) však probíhala v její bezprostřední blízkosti při městečku Zalog (dnes předměstí Lublaně). Královským dekretem z 12. května 1941 byla vytvořena zvláštní Lublaňská provincie, která měla získat určitou administrativní, finanční a kulturní autonomii. Hlavou italské správy se stal zvláštní vládní komisař sídlící v Lublani. Při úřadu komisaře vznikl poradní výbor (Consulta) složený ze čtrnácti Slovinců.

Zámuří, patřící do roku 1918 k Uhrám, bylo anektováno Maďarskem. Maďarské úřady považovaly toto území za navrácené, a proto zde nepočítaly s nějakou zvláštní formou civilní správy. K 16. srpnu 1941 bylo území připojeno k župám Vas (Vasvár) a Zala, ke kterým patřilo již před rokem 1918.

Na územích připojených k Německu bylo slovinské obyvatelstvo jako celek podrobeno germanizaci. Cílem bylo změnit národní identitu Slovinců v tom smyslu, aby se považovali v teritoriálním smyslu za Korutance a Štýrce a v národním smyslu za Němce. Byly masově zavírány slovinské školy, odstraňovány slovinské nápisy a v kostelech zakazována kázání ve slovinštině. Uzavřeny byly všechny slovinské čítárny a knihovny a jejich majetek byl zabaven. Na určité ústupky Slovincům přistoupila německá správa pouze v horním Kraňsku (Gorenjsku), které bylo čistě slovinské, a kde byla proto germanizace odložena až na dobu po válce. Zde bylo povoleno alespoň omezené vyučování ve slovinštině a rovněž slovinské bohoslužby (kázání).

Německo původně počítalo s masovým vysídlováním slovinského obyvatelstva. Největší část Slovinců měla být vystěhována do Srbska, „rasově vhodní“ měli být rozptýleni po Německu. Deportace byly pro technické obtíže nakonec omezeny jen na osoby, které se do okupovaného území přistěhovaly teprve po vzniku Jugoslávie, a na další „německu nepřátelské a nežádoucí živly“. Celkem bylo v letech 1941–1942 vystěhováno 45 000 Slovinců, z toho 7500 do Srbska a 10 000 do Chorvatska. Neuskutečnila se ani rozsáhlejší německá kolonizace, protože nebyli k dispozici v dostatečné počtu němečtí kolonisté. Z původně plánovaných 80 000 osadníků pro první vlnu se nakonec podařilo najít jen 15 000. Mezi nimi byli mimo jiné Němci z okolí Kočevje, kteří se dostali do italské zóny a už na jaře 1941 sami žádali, aby byli přesídleni na „německé“ území. V roce 1942 byla většina těchto Němců skutečně přestěhována do Posávi na jihu Dolního Štýrska, především do okolí Krška a Sevnice na Sávě. Židé, na připojeném území ostatně málo početní (řádově se jednalo jen o několik stovek osob), byli zcela bezprávní. Nakonec Židy očekávala smrt ve vyhlazovacích táborech v rámci nacistického „konečného řešení židovské otázky“.

Z území, které bylo připojeno k Maďarsku, vypověděly maďarské úřady všechny obyvatele, kteří se tam přistěhovali po roce 1919, respektive kteří neměli na připojeném území domovské právo v některé obci ke 4. červnu 1920 (tj. v den podepsání trianonské mírové smlouvy). Maďarština byla prohlášena za jediný povolený státní

a úřední jazyk. Odstraněny byly všechny slovinské nápisy, názvy obcí byly obnoveny podle stavu z doby starého Uherska. Maďarština byla zavedena jako vyučovací jazyk do všech typů škol, pouze v některých církevních školách bylo povoleno používání místního slovinského dialektu.

Italská okupační správa na území Lublaňské provincie se poměrně zásadním způsobem lišila od poměrů na území připojeném k Německu a Maďarsku. Obyvatelstvo nebylo odnárodňováno, v oblasti zůstaly zachovány slovinské školy včetně univerzity v Lublani a až na výjimky také místní slovinská správa. Židovské obyvatelstvo, stejně jako všude ve Slovinsku málo početné, bylo sice podrobeno některým diskriminačním opatřením, nebylo však pronásledováno. Umírněný postup Italů si získal u části Slovinců určité sympatie, takže někteří slovinští činitelé byli ochotni italský režim podpořit.

Tolerantní postoj vůči Slovincům ze strany italských úřadů se ovšem týkal v zásadě jen Lublaňské provincie. Na ostatních získaných územích, považovaných fašistickým režimem za historicky italská, byla – podobně jako na územích získaných po 1. světové válce – prováděna politika poitalšťování.

KOLABORACE

Na územích připojených k Německu a Maďarsku nepřicházela kolaborace v úvahu, protože německé a maďarské orgány o žádnou spolupráci se Slovinci nestály a chtěly změnit etnický charakter získaných území. V italské okupační zóně, zahrnující dolní Kraňsko (Dolenjsko a Notranjsko), vypadala situace jinak. Do kolaborace s Italy se zapojil už zmíněný Marko Natlačen, který se stal předsedou Consulty. Podporu Consultě vyjádřila i část katolického duchovenstva včetně lublaňského biskupa Gregorije Rožmana a někteří bývalí důstojníci rakousko-uherské armády v čele s generálem Leonem Rupnikem, který byl v roce 1942 dosazen do funkce lublaňského starosty. Definitivní konec spolupráce s Italy přinesla kapitulace Itálie na podzim 1943. Natlačen sám postupem času začal rozvíjet se svými přáteli z řad někdejší SLS a JNS různé alternativní plány, mezi kterými například figurovalo federativní spojení Slovinska s Chorvatskem.

Italové měli zájem i o vytváření slovinských ozbrojených formací, které by bojovaly proti Titovým partyzánům. Inspirovali založení Dobrovolné antikomunistické milice (*Milizia volontaria anticomunista* – MVAC). Dne 17. června 1942 vznikl v Dolomitech první prapor další podobné ozbrojené organizace s názvem Bílá legie. Italové ji vyzbrojili a původně ji považovali za součást MVAC, avšak Bílá legie vystupovala ve skutečnosti samostatně a nakonec původní antikomunistickou milici pohltila. Bílá legie sice bojovala proti partyzánům, část jejího vedení však zároveň měla spojení s politickou organizací Slovinský svaz. V září 1943 utrpěla od partyzánů velké ztráty a fakticky se jako vojenská síla rozpadla.

Většina slovinských předválečných politiků zaujala vyčkávací stanovisko. V březnu 1942 vytvořili představitelé někdejších tradičních slovinských politických stran ilegální vrcholnou slovinskou politickou reprezentaci s názvem Slovinský svaz (Slovenska zaveza – SZ). Ve společném šiku se tak ocitla někdejší SLS a JNS se Socialistickou stranou Jugoslávie (tj. sociálními demokraty) a některými menšími stranami a organizacemi. Vrcholným orgánem SZ byl tříčlenný výkonný výbor, který byl zodpovědný sedmičlennému plénu. Na podzim 1942 začal tento triumvirát postupně budovat nižší struktury. I když cílem bylo obsáhnout celé slovinské etnické území, v praxi zůstala činnost SZ omezena na italskou okupační zónu. Slovinský svaz nelze považovat za typicky kolaborantskou organizaci, protože jejím cílem bylo obnovení Jugoslávie. Na druhé straně Slovinský svaz považoval za svého hlavního protivníka komunisty a Titovy partyzány, což jej objektivně tlačilo ke spolupráci s Italy a později i s Němci.

Vedení SZ mělo kontakty s exilovou jugoslávskou vládou v Londýně, kterou považovalo přes všechny své výhrady za legitimní. Její místopředseda Miha Krek se těšil důvěře Slovinského svazu (Krek zůstal ve vládě až do roku 1943). Mezi členy vedení SZ nepanovala jednota ohledně příštího státoprávního uspořádání. Silné pozice zde však měla SLS, která odmítala někdejší centralistické uspořádání a žádala přestavbu státu na bázi federace. Tu prosazovala také u exilové vlády v Londýně. Ve svém prvním programu z podzimu 1941 (tzv. Londýnské články) hovořila SLS o nutnosti vytvořit svobodný slovinský stát sjednocující všechny Slovince, přičemž tento stát měl být rovnoprávnou součástí federativně uspořádaného Království Jugoslávie. Federativní uspořádání příští Jugoslávie na bázi trojfederace Srbska, Chorvatska a Slovenska se stalo od roku 1942 i oficiální programovou linií SZ.

Slovinský svaz předpokládal, že k převzetí moci dojde obdobným způsobem jako v roce 1918, tedy tak, že územní struktury SZ prostě moc od Italů a Němců pokojně převezmou. V případě, že by to nebylo možné, mělo následovat ozbrojené vystoupení. Za tímto účelem měl SZ kontakty v Bílé legii, která se měla stát slovinským národním vojskem. S pomocí Němců a Italů měla nejprve potlačit komunisty a partyzány, pak ale v případě potřeby vystoupit proti německým a italským okupantům.

Podobně problematická byla ve Slovinsku činnost tzv. Modré legie, slovinské odnože srbských četníků plukovníka Draži Mihailoviće, někdejšího náčelníka štábu 2. armády ve východní Bosně. Mihailović odmítl kapitulaci jugoslávské armády a se skupinou věrných důstojníků se uchýlil do hor v západním Srbsku. V květnu 1941 začal vytvářet ze zbytku jednotek a z dobrovolníků velkou podzemní armádu, která měla ve vhodný okamžik zahájit ozbrojený boj proti všem cizím okupantům. Mihailović předpokládal, že v závěru války se na Balkáně vylodí Britové (respektive po vstupu USA do války též Američané), kterým pak Mihailovićovy jednotky otevrou cestu na Bělehrad. Do doby příchodu západních Spojenců měly být sbírány síly a eventuálně vyvíjena zpravodajská či omezená diverzní činnost. Mihailović se politicky podřídil exilové jugoslávské vládě v Londýně a králi Petrovi II., který jej povýšil do hodnosti generála a jmenoval jej formálně ministrem války. Oficiální název Mihailovićových jednotek zněl „Jugoslávské vojsko ve vlasti“ (srbsky Jugoslavenska vojska u otažbini), avšak ten se téměř vůbec nepoužíval. Pro příslušníky Mihailovićova vojska se naopak vžil název „četnici“, pocházející od výrazu „četa“ (tj. četnik = příslušník čety) a mající

historické vazby na někdejší srbský (a rovněž bulharský) odboj proti osmanské nadvládě. Jiným občas používaným názvem bylo také „četnické hnutí“ (srbsky četnički pokret) anebo „ravnogorské hnutí“ (ravnogorski pokret). Poslední název pocházel od názvu Ravna gora, pohoří, ve kterém měl Mihailović svůj hlavní stan.

Zatímco Chorvaty Mihailovićovo hnutí považovalo za separatisty, kteří se zásadní měrou přičinili o porážku Jugoslávie, poměr ke Slovincům byl kupodivu celkem pozitivní. Slovinci nebyli v očích srbské elity kompromitováni spoluprací s německými agresory v dubnu 1941, a proto se jim mělo dostat po válce jakési odměny v podobě potvrzení jazykových a kulturních práv a případně i nějaké omezené autonomie. Mihailović jmenoval hned v roce 1941 majora Karla Novaka, národností Slovince, svým zmocněncem pro Slovinsko. Jeho výzva, aby někdejší vojáci a důstojníci jugoslávské armády ve Slovinsku povstali a obnovili Jugoslávii, se setkala s pozitivním ohlasem u řady někdejších aktivních i záložních důstojníků. Jednotka, kterou Novak vytvořil, původně nesla název „Štýrský prapor“ a potom „Legie smrti“, nakonec se však pro ni vžilo označení „Modrá legie“ nebo „Modrá garda“ (*Plava garda*).

Italské úřady se pokoušely zařadit Modrou legii do MVAC, tj. v podstatě ji spojit s Bílou legií. Mihailović považoval komunisty za ještě větší nebezpečí pro Jugoslávii než Italy, a nebránil se proto taktické spolupráci s italskými úřady na protikomunistickém základě. Mezi Novakem a velením Bílé legie skutečně došlo v roce 1942 k jednáním, která však neměla úspěch. „Bílí“ byli příliš antijugoslávští a kromě toho se ukázalo, že jsou zcela závislí na Italech a nemají žádnou vlastní politickou linii.

Slovinci byli jediným z jugoslávských nesrbských národů, kteří se četnického hnutí zúčastnili. Jejich reálný přínos k boji proti italské a německé okupaci byl ovšem ve Slovinsku mizivý, protože proti Němcům a Italům až na výjimky skutečně nebojovali. Své poslání viděli v přípravě na ozbrojené povstání na konci války, které by vedlo k obnovení Jugoslávie. Hlavní nepřátele viděli v komunistech a Titových partyzánech. Ti je nakonec prohlásili za zrádce a vystupovali proti nim se stejnou intenzitou jako proti Bílé legii. Snaha zabránit převzetí moci v Jugoslávii komunisty nakonec přivedla četníky („modré gardisty“) ke spolupráci nejprve s Italy a nakonec i s Němci. Draža Mihailović sám spolupráci četníků s Němci nepodporoval a později tvrdil, že šlo o iniciativu místních četnických velitelů. Na druhé straně ale ani proti takové spolupráci veřejně nevystoupil, čímž ji vlastně mlčky schválil.

KOMUNISTICKÝ ODBOJ. KOMUNISTICKÁ STRANA SLOVINSKA

Ve třicátých letech podlehla řada jugoslávských komunistů dlících v emigraci v SSSR Stalinovým čistkám a jistý čas Kominternu dokonce uvažovala o rozpuštění Komunistické strany Jugoslávie, podobně jako v roce 1938 rozpustila Komunistickou stranu Polska. Nicméně v témže roce utvořil z příkazu Kominterny dosavadní tajemník Josip Broz-Tito, pocházející ze smíšené slovinsko-chorvatské rodiny (otec Chorvat, matka Slovinka), prozatímní ústřední výbor KSJ a začal obnovovat ilegální organizace strany. Tito byl od roku 1936 organizačním tajemníkem a jistý čas pobýval rovněž v Moskvě, odkud se vrátil do Jugoslávie. Do Jugoslávie se z Moskvy vrátil také další významný slovinský komunista, později Titův blízký spolupracovník Edvard Kardelj. Kardelj se stal v roce 1937 členem ÚV KSJ a o rok později členem jejího politbyra (předsednictva).

Rozbití Jugoslávie v dubnu 1941 dalo komunistům možnost představit se ve zcela nové podobě – jako bojovníci za osvobození vlasti a zároveň i jako bojovníci za nové uspořádání mezi národy Jugoslávie. Protože KSJ byla před válkou bez jakéhokoliv vlivu, musela pro svůj zápas najít spojence a byla ochotna je hledat mezi středovými a levicovými politickými silami. Rozdílná situace v jednotlivých částech někdejší Jugoslávie vyžadovala přizpůsobení odboje místním poměrům. Samotná KSJ se z taktických důvodů rozčlenila na autonomní komunistické strany jednotlivých národů a oblastí, podléhající ovšem i tak centrálnímu řízení, přičemž vrcholem této pyramidy byl osobně Tito.

OSVOBOZENECKÁ FRONTA

Komunistický odboj ve Slovinsku byl analogií odboje v jiných částech Jugoslávie a probíhal s nimi v zásadě současně. Dne 26. dubna 1941, devět dní po kapitulaci Jugoslávie, se ve vile Josipa Vidmara v Rožné dolině setkala několik aktivistů, dříve činných ve Společnosti přátel Sovětského svazu. KSSl zastupovali Boris Kidrič, Aleš Bebler a Boris Ziherl, křesťanské socialisty Tone Fajfar, sokoly (tzv. skupina národních demokratů) Josip Rus, kulturní činitele Josip Vidmar, France Šturm a Ferdo Kozak. Přítomní se dohodli na nutnosti zahájit ozbrojený boj proti okupantům. Organizaci, kterou založili, pojmenovali nejprve Protiimperialistická fronta, což odpovídalo linii Kominterny, která válku mezi Velkou Británií a Německem označovala za imperialistickou. Po vypuknutí německo-sovětské války byla organizace přejmenována na Osvobozenickou frontu (Osvobodilna fronta – OF), či plným názvem Osvobozenická fronta slovinského národa (*Osvobodilna fronta slovenskega naroda*). Jádro OF tvořila Komunistická strana Slovinska (KSSl). V počátečním období Osvobozenická fronta vystupovala jako poměrně širokospektrální hnutí, avšak z tradičních slovinských politických stran se k ní nakonec nepřipojila žádná. Vstoupili do ní křesťanští demokraté, nová politická formace kritizující SLS za neúčinnou a oportunistickou politiku. Ve výkonném výboru (izvršni odbor) OF zasedli Josip Vidmar, zástupce kulturních pracovníků, Boris Kidrič a Edvard Kardelj za KSSl, Tone Fajfar a Edvard Kocbek za katolíky (křesťanské socialisty), Franjo Lubej a Jože Rus za organizaci „Sokol“. Ačkoliv se OF vydávala za „panslovinské hnutí“, její základna se ve skutečnosti postupně zužovala, když z ní některé organizace nesouhlasící s vedoucí úlohou KSSl byly vyloučeny. OF byla celkem správně vnímána uvnitř i zvenčí jako komunistická odbojová organizace, byť komunisté nikdy netvořili většinu jejích členů. OF se skládalo z pléna (vrhovni plenum) a jeho výkonného výboru (Izvršni odbor OF – IOOF), který byl zvolen na prvním zasedání OF 15. června 1941. Výkonný výbor rozhodoval v době, kdy nezasedalo plénum. Protože to se scházelo zřídka, měl ve skutečnosti IOOF rozhodující vliv. Plénum OF se na svém třetím zasedání 15. září 1941 prohlásilo za Slovinský národně-osvobozenický výbor (*Slovenski narodnoosvobodilni odbor – SNOO*) a vystupovalo pak i pod tímto názvem. OF budovala své výbory po celém slovinském území, také v Přímoří, ve Štýrsku a v Korutanech. Zde vznikly zemské výbory (*Pokrajinski odbori*), na nižších úrovních vznikly oblastní, okresní a místní výbory OF. Místní výbory měly zpravidla tři až 15 členů. Bylo častým jevem, že předsedou výborů OF na oblastní, okresní i místní úrovni byl předseda místní (ilegální) organizace KSSl.

Program OF byl definitivně dokončen na 4. zasedání pléna OF 1. listopadu 1941. Je znám pod názvem Základní body (*Temeljne točke*) OF. Požadoval ozbrojený boj proti všem okupantům s cílem obnovení Jugoslávie, přičemž zdůrazňoval, že tento boj je i bojem za svobodu Slovinců a vytvoření sjednoceného Slovinska. Po osvobození měla vládu dočasně převzít OF a spravovat ji důsledně demokraticky. Ačkoliv postupem času OF sjednocovala více různých organizací, byla ve skutečnosti vždy pod rozhodujícím vlivem KSSl.

PARTYZÁNSKÉ HNUTÍ

Po vypuknutí německo-sovětské války, kdy Kominternu vydala komunistickým stranám rozkaz k formování partyzánských skupin, oznámil Edvard Kardelj počátek ozbrojeného boje, který ale ve skutečnosti neřídila OF ani Národně-osvobozenecký výbor, ale zvláštní Vojenská komise KSSl. V okolí Lublaně se objevily první partyzánské oddíly už v červenci 1941. Dne 8. srpna 1941 vznikl první slovinský partyzánský oddíl v Kostliči v Horním Kraňsku (Goreňsko) s názvem „Goreňský prapor Ivana Cankara“ (*Gorenjski bataljon Ivana Cankarja*). V Dolním Štýrsku vznikly malé partyzánské jednotky v okolí Celje. Na podzim 1941 vznikly první partyzánské skupiny také v Přímoří, kde 19. října 1941 zahájily první útoky na italské jednotky.

Na jaře a v létě 1942 zahájili partyzáni rozsáhlou ofenzívu v různých částech Jugoslávie. Ve Slovinsku se operační území partyzánů značně rozšířilo a zahrnovalo oblast od Lublaně až po řeku Kolpu (srbochorvatsky Kupu), tedy po hranice s Chorvatskem. Na severu operovali partyzáni v předhůří Alp. Vznikl také hlavní štáb partyzánských oddílů. Od 2. července 1942 až do konce září probíhala proti partyzánům německá ofenzíva, na které se podílelo 15 praporů polního četnictva a wehrmachtu. Prakticky souběžně – od 16. července do 4. listopadu – probíhala v italské zóně také velká italská ofenzíva, do které bylo zapojeno 70 000 vojáků, ačkoliv partyzánské jednotky měly v té době jen asi 4400 mužů. Ofenzívy neměly očekávaný úspěch.

Koncem roku 1942 bylo partyzánské hnutí reorganizováno. Všechny jednotky byly podřízeny jednotnému hlavnímu velení – Hlavnímu štábu partyzánských jednotek Slovinska. Koncem roku 1942 byly všechny partyzánské jednotky operující na území Jugoslávie organizačně sjednoceny do jednotné vojenské organizace s názvem Národně osvobozenecké vojsko (srbochorvatsky *Narodnooslobodilačka vojska*, slovinsky *Narodnoosvobodilna vojska* – NOV), v jehož čele stál Hlavní štáb NOV a partyzánských oddílů.

Počátkem listopadu 1942 se centrem Titova štábu stalo město Bihać v západní Bosně. Ve dnech 26.–27. listopadu 1942 se zde sešlo asi 70 delegátů osvobozeneckých výborů z různých míst Jugoslávie, aby se poradili o dalším postupu. Představitelé Slovinska a Makedonie nebyli na konferenci zastoupeni, protože se k nim buď pozvání včas nedostalo, anebo neměli možnost se do Bihaće přes několikéré hranice okupačních zón dostat. Shromáždění v Bihaći se přesto prohlásilo za Antifašistickou radu národního osvobození Jugoslávie (*Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije* – AVNOJ), která pak zvolila předsednictvo mající řídit záležitosti v době mezi dvěma zasedáními. AVNOJ odsoudila činnost Mihailovičových četníků a vyzvala mocnosti, aby se od nich distancovaly. Zároveň AVNOJ vyhlásila program pro příští

Jugoslávii: měla to být federace všech jejích národů. V jednotlivých oblastech Jugoslávie v návaznosti na ustavení AVNOJ začaly vznikat místní osvobozovací výbory, pokud tam nebyly již dříve. Ani ve Slovinsku tomu nebylo jinak. Na osvobozených územích reálnou civilní moc přebíraly výbory OF.

Koncem léta 1943 došlo v Itálii k antifašistickému převratu a 3. září byla v Syrakusách na Sicílii podepsána dohoda o příměří mezi Itálií a britsko-americkými vojsky. Mussolini byl sesazen a uvězněn. Nová italská vláda maršála Badoglia 8. září 1943 kapitulovala a nařídila všem italským jednotkám složit zbraně. Po kapitulaci Itálie vytvořil Hitler na severovýchodních italských územích dosavadní italské zóny 10. září 1943 německou operační zónu „Jadranské přímoří“ (*Küstenland*) a z někdejší Lublaňské provincie operační zónu „Předalpi“ (*Alpenvorland*), která byla i nadále oddělena od někdejší německé zóny, respektive anektovaného území Kraňska a Dolního Štýrska. V Předalpi Němci i nadále spoléhali na určitou spolupráci se slovinským obyvatelstvem, a proto zde nebyl zaveden režim jako na anektovaných územích. Šéfem administrativy Lublaňské provincie (*pokrajiny*) zůstal náčelník civilní správy jmenovaný z řad Slovinců, který byl stejně jako náčelník správy Jadranského přímoří podřízen župnímu správci (*gauleiter*) v Korutanech. Rozdíl nastal v postavení židovského obyvatelstva na někdejších italských územích, které bylo nyní podrobena rasové perzekuci. V Lublani sice Židé prakticky nežili, velký počet jich však byl v Gorici a především v Terstu a okolí. Zde žilo v roce 1943 asi 2300 Židů, na které byly uspořádány dvě velké razie – první hned 9. října 1943 a druhá 20. ledna 1944. Válku z celkového počtu nicméně přežilo asi 1000 Židů, kterým místní slovinské a italské obyvatelstvo poskytlo úkryt.

Novou situaci využil dosavadní lublaňský starosta generál Rupnik k tomu, aby realizoval svůj starší plán na vytvoření vlastní slovinské ozbrojené formace, jejíž založení bylo připravováno ještě s vědomím Italů. Rupnik přijal nabídku německého správce Přímoří Friedricha Reinera a stal se šéfem civilní správy Lublaňské pokrajiny. Dne 24. září 1943 přinesl klerikální list *Slovenec* obsáhlý text svolání generála Rupnika o zřízení slovinské domobranecké legie (*Slovenska domobranska legija*). Do domobrany vstoupily i zbytky Dobrovolné antikomunistické milice a částečně i „bílé legionáři“ (velitelem Bílé legie byl Rupnikův syn). Rupnikova akce se setkala s plnou podporou Němců. Německá vojenská místa nebyla totiž schopna nasadit proti partyzánům dostatek vlastního vojska, a začala se proto ohlížet po dalších ozbrojených silách. Domobrana působila především na území Lublaňské provincie. V Přímoří vznikla analogická ozbrojená organizace nazvaná Slovinský národní bezpečnostní sbor (*Slovenski narodni varnostni zbor*) a v Goreňsku Goreňská sebeobrana (*Gorenjska samozaščita*).

Rupnik měl velké politické ambice. Po vzoru francouzského maršála Petaina začal organizovat „národní revoluci“, v rámci které se měli Slovinci „očistit od cizích vlivů“, totiž liberalismu, socialismu a komunismu. Němci v roce 1944 jmenovali Rupnika generálním inspektorem slovinské domobrany. Ta ovšem jako celek byla podřízena německému generálovi SS a policii Erwinu Rösenerovi, takže Rupnik jako velitel byl fakticky odstaven.

Domobrana měla oficiálně za úkol bojovat proti Titovým partyzánům, což také činila. V roce 1944 se uskutečnilo několik bojových operací mezi domobranou a NOV, takže ve Slovinsku byla vlastně vedena nevyhlášená občanská válka, která se

vyznačovala neobyčejnou krutostí, neboť ani domobranci, ani Titovi partyzáni zpravidla nebrali zajatce. Zatímco generál Rupnik se orientoval jednoznačně na Německo, část velení domobrany se snažila účast v přímých bojích s NOV minimalizovat a navázala spojení s představiteli Slovinského svazu. V jejich očích měla domobrana sehrát tutéž úlohu, jaká byla původně předurčena nyní zcela zdecimované Bílé legii. Slovinský svaz tedy předpokládal, že ve vhodném okamžiku bude domobrany použito k obnovení Jugoslávie.

Kapitulace Itálie znamenala ve svém důsledku jednak rozšíření tzv. svobodného území (tj. území pod vládou OF), jednak posílení partyzánských vojsk. Hlavní štáb NOV pro Slovinsko se rozhodl pokusit se obsadit maximum území, která měli Italové vyklidit ještě před příchodem německé armády. OF spoléhala na to, že většina italských vojáků a důstojníků v Lublaňské oblasti je nalaďena protiněmecky a nebude se chtít angažovat proti NOV. Tento předpoklad se ukázal jako správný. Část Italů přímo přešla na stranu NOV, kde z nich byla vytvořena zvláštní jednotka. Obsadit po kapitulaci Itálie celou Lublaňskou provincii se ovšem NOV nepodařilo, protože na podobnou akci bylo partyzánské vojsko příliš slabé.

Kapitulace Itálie využila i Osvobozenecká fronta. Na 1.–3. října 1943 bylo do Kočevje svoláno shromáždění představitelů OF, jehož výkonný výbor, scházející se doposud převážně v Lublani, přesídlil po italské kapitulaci na osvobozené území. Slovinský národně-osvobozenecký výbor (SNOO) byl reorganizován tak, že do něj bylo zvoleno celkem 120 členů a zároveň bylo zvoleno i 40 delegátů do AVNOJ. Národně-osvobozenecké vojsko (NOV) Slovinska bylo prohlášeno za součást Národně-osvobozeneckého vojska Jugoslávie. V prohlášení se dále říkalo, že výkonný výbor OF a SNOO se jménem slovinského národa připojují k hnutí za vybudování nové Jugoslávie tak, jak to určuje program AVNOJ. Vyslovilo požadavek spojit po válce všechny Slovincy do jediného celku, a to bez ohledu na to, zda do roku 1941 žili na území Jugoslávie, nebo v sousedních státech. Shromáždění odsoudilo činnost jugoslávské exilové vlády, stejně jako působení generála Rupnika a Slovinského svazu. Zároveň prohlásilo příslušníky Bílé legie, Modré gardy a domobrany za zrádce Jugoslávie, bojující na straně nepřítelů, a jako s takovými s nimi mělo být příště nakládáno.

Ve dnech 29.–30. listopadu 1943 se v bosenském městečku Jajce uskutečnilo druhé zasedání AVNOJ za účasti 208 delegátů osvobozeneckých výborů a partyzánů z celé země s výjimkou Makedonie a Novopazarského sandžaku. Slovinskou delegaci tvořilo 17 osob vedených Kardeljem. AVNOJ formálně zbavil exilovou vládu práva hovořit jménem Jugoslávie a zakázal králi Petrovi II. návrat do vlasti. O osudu monarchie mělo rozhodnout po válce referendum, do té doby měl být AVNOJ nejvyšší autoritou v zemi. V době mezi dvěma zasedáními přebíralo jeho pravomoci předsednictvo. Předsedou AVNOJ zůstal Chorvat Ivan Ribar, kromě toho bylo zvoleno pět místopředsedů, přičemž prvním se stal Slovinec Edvard Kardelj. Dále vznikl Národní výbor pro osvobození Jugoslávie (*Nacionalni komitet oslobođenija Jugoslavije* – NKOJ), který byl jakousi prozatímní vládou Jugoslávie. Předsedou výboru se stal Tito. Zasedání AVNOJ přijalo usnesení o poválečné přeměně Jugoslávie ve federaci šesti republik, přičemž jednou z nich mělo být i Slovinsko.

Druhé zasedání AVNOJ v Jajcích otevřelo cestu k obdobnému vývoji ve Slovinsku. Na počátku roku 1944 OF rozhodla vytvořit prozatímní národní slovinskou vládu jako vrcholný exekutivní orgán příští Slovinské republiky. Na zasedání Slovin-

ského národně osvobozenického výboru (SNOO) v městečku Črnomelj ve dnech 19. a 20. února 1944 SNOO změnil svůj název na Slovinskou radu pro národní osvobození (*Slovenski narodnoosvoboditelni svet* – SNOS) a prohlásil se za dočasný slovinský parlament. Zvolil své předsednictvo a titulárního předsedu, kterým se stal Josip Vidmar. Zároveň SNOS jmenovala zvláštní výkonný výbor – Národní výbor pro osvobození Slovinska (*Narodni komite osvoboditve Slovenije* – NKOS), který fungoval jako dočasná slovinská vláda.

V létě 1944 bylo již jasné, že rozhodující silou v Jugoslávii je AVNOJ a NOV. Novou situaci uznal nejprve SSSR, který zprvu nabádal Tita z taktických důvodů ke spolupráci s exilovou jugoslávskou vládou, a potom i západní spojenci. Velká Británie se za nových podmínek snažila, aby došlo k dohodě exilových jugoslávských politiků s Titem, který se v té době uchýlil pod ochranu Angličanů na ostrov Vis. Jednáním s Titem byl pověřen někdejší chorvatský bán a člen exilové vlády Ivan Šubašić, který přiletěl na Vis 14. června 1944. Jednání s Šubašićem se zúčastnila oficiální delegace AVNOJ vedená Titem, za Slovince byl jejím členem Kardelj. Jednání vyústila v dohodu, podle které měl Šubašić sestavit novou koaliční vládu složenou z politiků nezkompromitovaných spoluprací s okupanty a zástupců AVNOJ.

Část nekomunistických politiků odmítla uznat jak dohodu Šubašić – Tito, tak i novou vládu, byť ji uznali spojenci. Ani ve Slovinsku se dohoda nesetkala s pochopením většiny nekomunistických politiků, protože proklamace z Črnomelje jasně ukazovala, že komunisty ovládaná OF a nově ustavený Národní výbor pro osvobození Slovinska (NKOS) se chtějí stát úplnými pány ve Slovinsku. Mimo jiné jako protiváha OF a NKOS byla proto 29. října 1944 z představitelů slovinských politických stran mimo OF ustavena nová střešová organizace s tradičním názvem Národní výbor (*Narodni odbor* – NO). Výbor měl původně 13 členů a hlavní postavení tu měly tradiční slovinské strany, tedy lidovci a liberálové. V prosinci 1944 vydal Národní výbor „Národní výzvu“ (*narodna izjava*). Ta požadovala vytvoření samostatného Slovinska, které se případně později včlení do jugoslávské trojfederace. Na rozdíl od dřívějších programů Národní výzva nehovořila o podpoře exilové vlády v Londýně. Pod Národní výzvu bylo sesbíráno asi 300 podpisů významných Slovinců. Národní výbor podnikl různé přípravy pro vyhlášení samostatnosti Slovinska, mimo jiné například nechal složit slovinskou hymnu. Dne 21. února 1945 Národní výbor formálně ustavil národní vojsko, do kterého se později včlenila část domobrany a četníků.

Představy Národního výboru byly ale zcela nereálné, protože už na podzim 1944 se v Moskvě Stalin a Churchill tajně dohodli o rozdělení sfér vlivu na Balkáně a Jugoslávie byla postoupena Sovětskému svazu. Stalin po dohodě s Titem přenechal z politických důvodů osvobození zbytku Jugoslávie NOV, respektive nově zřízené Jugoslávské armádě. 3. dubna 1945 vstoupila Jugoslávská armáda do Zámuří a zahájila osvobozování vlastního slovinského území.

Teprve v této době vystoupil Národní výbor z ilegality. Jeho první zasedání se uskutečnilo 3. května v Lublani. Shromáždění s odvoláním na „atlantickou chartu a další posvátná prohlášení demokratických spojenců o právu národů na demokratické a svobodné rozhodování o své budoucnosti“ vyhlásilo „národní stát Slovinsko jako nedílnou součástí demokratického a federativního království Jugoslávie.“ Národní výbor měl fungovat jako dočasná slovinská vláda i parlament a slovinská domobrana, která odmítla nadále poslouchat německé velení a podřídila se Národnímu výboru, byla

prohlášena za „slovinské národní vojsko“. Výbor vyzval partyzány (tj. NOV), aby zanechali nepřátelství. Po krátkém vyjednávání s generálem Rupnikem a generálem SS Rösenerem převzal Národní výbor v Lublani dočasně veškerou moc.

Pokus Národního výboru neměl žádnou naději na úspěch, protože jugoslávská vládní sestava Tito–Šubašić byla v té době již uznána všemi spojenci. Kromě toho už 1. května vstoupily jednotky JA spolu s novozélandskými jednotkami do Terstu a o šest dní později kapitulovaly německé jednotky v Istrii. 9. května obsadila Jugoslávská armáda bez boje Lublaň, čímž se vláda Národního výboru zhroutila.

SLOVINSKO V RÁMCI DRUHÉ JUGOSLÁVIE

Slovinci se vrátili do Jugoslávie, avšak jejich postavení bylo jiné, než tomu bylo v roce 1918. Slovinsko nyní existovalo jako jedna z republik federace, což znamenalo, že mělo určitou formu vlastní státnosti. V porovnání se situací z roku 1918 se také podařilo v mnohem větší míře realizovat program sjednocení všech Slovinců do jednoho celku. V závěrečné části války obsadila Jugoslávská armáda celé dalmatské pobřeží včetně Istrie a 1. května vstoupila do Terstu, kam současně ze severozápadu přišly jednotky novozélandské armády, součásti britsko-amerických vojsk v severní Itálii. Jugoslávská armáda se nezastavila na staré rapalské hranici a její oddíly obsadily většinu Přímoří, oblast Posočí, města Gorici, Cividale de Friuli (slovinsky Čedad) a část jižních Korutan, kde narazila na postupující britskou armádu. Ta obsadila 9. května Klagenfurt (slovinsky Celovec), což Jugoslávské armádě znemožnilo zabrat celé jižní Korutany.

Slovinské obyvatelstvo v Istrii a Přímoří vítalo Jugoslávskou armádu jako osvoboditele. Ba dokonce i místní italské obyvatelstvo, často komunisticky orientované, se stavělo k Jugoslávské armádě přátelsky. V Terstu, který měl italskou většinu, nebyla reakce obyvatelstva jednoznačná. Jugoslávská armáda zde byla většinou italským obyvatelstvem považovaná za cizí živel, mimo jiné i kvůli řádění jugoslávských národních gard, které svévolně zatýkaly a často i zabíjely místní Italy, obviňované z podpory fašismu. Proti připojení Terstu k Jugoslávii se rázně postavily Velká Británie i USA, které v té době považovaly Jugoslávii za satelit Sovětského svazu. Sovětsko-jugoslávská spojenecká smlouva z dubna 1945 ostatně ani jiný výklad nepřipouštěla. Ministr zahraničí Stanoje Simić, který nebyl komunistou, se pokusil vyvolat o otázce Terstu jednání, avšak západní mocnosti to odmítly a v květnu daly v podstatě Jugoslávii ultimatum. Protože Sovětský svaz nehodlal kvůli Jugoslávii riskovat konflikt se západními spojenci, rozhodl se Tito jugoslávské vojsko z Korutan i z Terstu stáhnout. Jižní Korutany byly vyklizeny 19. května, Terst 12. června. Jugoslávie ovšem i nadále kontrolovala území na jih od města. Požadavky Jugoslávie na jižní Korutany a část Horního Štýrska Britové rovněž odmítli. Myšlenka připojení k Rakousku byla především u korutanských Slovinců po válce v důsledku silné germanizace v letech 1938–1945 poměrně živá. Proti rozdělení Korutan se nicméně postavily všechny rakouské politické strany.

Otázku jugoslávských hranic v zásadě vyřešila teprve pařížská mírová konference, na které došlo k uzavření mírových smluv se satelity Německa. Hranice Jugoslávie vůči Maďarsku byla stanovena mírovou smlouvou z 10. února 1947 podle předválečného stavu, takže Jugoslávii (Slovinsku) bylo opět vráceno Zámuří. Mírová smlouva s Itálií přiznávala Jugoslávii celé dalmatské pobřeží i s Istrií a oblast při řece Soči

(Posočí) až po Gorici, přičemž vlastní město však zůstalo na italském území, zatímco na území Slovinska vzniklo město „Nova Gorica“. Pokud jde o Terst, kde byla už v květnu 1945 vytyčena demarkační čára, měl se stát svobodným přístavním městem („Svobodné území Terst“) pod ochranou OSN. Oblast byla podle dohody velmocí z června 1947 rozdělena na zónu A včetně Terstu, která byla pod vojenskou správou USA a Velké Británie, a zónu B, nacházející se na jih od Terstu, pod vojenskou správou Jugoslávie. I když rozdělení bylo chápáno jako dočasné, stalo se ve skutečnosti trvalým. Dne 5. října 1954 byla v Londýně podepsána dohoda, podle které bylo Svobodné území Terst definitivně rozděleno. Zóna A včetně samotného Terstu připadla Itálii, tehdy již americkému a britskému spojenci v rámci NATO. Itálie získala i pás pobřeží mezi městy Duino a Prosecco (slovinsky Devin a Prosek), kde žilo rovněž slovinské obyvatelstvo. Zóna B připadla Jugoslávii s tím, že Jugoslávie byla povinna umožnit občanům, kteří se zde hlásili k italské národnosti, optovat pro italské občanství a vystěhovat se do Itálie. V důsledku opce se skutečně do Itálie vystěhovalo asi 10 000 osob. Připojením zóny B k Jugoslávii připadl k Slovinsku i přístav Koper a s ním i přístup k Jaderskému moři. „Svobodné území Terst“ formálně existovalo i po roce 1954, byť se stalo reálně součástí Itálie. Zrušeno bylo na základě jugoslávsko-italské dohody podepsané v italském městě Osimo roku 1975.

Otázka jižních Korutan nebyla na pařížské mírové konferenci řešena. Spojenci ale už nótami ze 7. ledna 1946 uznali Rakousko jako samostatný stát v hranicích z roku 1937, což znamenalo, že jeho součástí zůstanou i jižní Korutany. Postavení Slovinců bylo definitivně vyřešeno v rámci státní smlouvy čtyř mocností (Francie, Velká Británie, USA, SSSR) s Rakouskem z 15. května 1955. O hranicích se sice ve smlouvě nehovořilo, ale článek 7 ukládal Rakousku povinnost zabezpečit národnostní práva Slovinců v jižních Korutanech a Chorvatů v Burgenlandu.

Druhá světová válka znamenala ve svých důsledcích i změnu etnického složení Slovinska. Bez ohledu na oficiální proklamace o bratrství národů Jugoslávie došlo hned po válce k vysídlení německého obyvatelstva z Goreňska a Dolního Štýrska, takže tyto kraje získaly slovinský charakter. Také bývalí kočevští Němci, přesídlení sem z Kraňska už Hitlerem, byli znovu vystěhováni nebo sami odešli především do Rakouska. Celkem odešlo asi 12 000 osob. Jejich majetek byl zabaven podle nařízení AVNOJ z listopadu 1944 o konfiskaci majetku Němců a zrádců národa. V roce 1947 odešlo z Posočí a severní Istrie asi 20 000 Italů, což způsobilo postupné poslovinštění Koperu, Izoly a Piranu v jugoslávské „zóně B“. Italům, kteří zůstali v Slovinsku (především v okolí Koperu), byla později přiznána i menšinová práva.

Jestliže program sjednocení Slovinců se po druhé světové válce celkem podařilo naplnit, s realizací vlastní slovinské státnosti byla situace mnohem složitější. Jugoslávský federalismus totiž nutně narážel na limity dané nastolením komunistického režimu, který je ze své podstaty vždy centralistický. Dne 29. listopadu 1945 zrušila ústavodárná skupština monarchii a vyhlásila Federativní lidovou republiku Jugoslávii. O dva měsíce později – 31. ledna 1946 – byla přijata její ústava. Z hlediska ústavně právního byla Jugoslávie federativní republikou složenou ze šesti republik (Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Makedonie, Chorvatsko, Slovinsko a Srbsko), přičemž v rámci Srbska byly zřízeny dvě autonomní oblasti (Kosovo i Metohija a Vojvodina). Zákonodárnou moc měl dvoukomorový parlament – Skupština FLRJ, složený ze Svazové skupštiny (Savezna skupština), volené na celém území Jugoslávie podle klíče jeden poslanec

na 40 000 obyvatel, a Skupštiny národů (Skupština naroda), do které každá republika vysílala 25 poslanců. Až do roku 1953 předsednictvo Skupštiny FLRJ vystupovalo jako kolektivní hlava státu, jejíž předseda (chorvatský politik Ivan Ribar) byl titulární hlavou státu. Výkonnou moc měla svazová vláda skládající se z předsedy a ministrů. Předsedou se stal Josip Broz-Tito, který se po ústavní reformě v roce 1953 stal prezidentem. V návaznosti na přijetí federální ústavy byly přijímány ústavy republik. Dne 17. ledna 1947 schválilo ústavodárné shromáždění první slovinskou ústavu. Podle ní měla zákonodárnou moc jednokomorová Lidová skupština (*Ljudska skupščina*), v jejímž čele stálo prezidium, tvořící současně kolektivní hlavu republiky. Z hlediska ústavního vývoje Slovinska je už samotný vznik vůbec první ústavy třeba hodnotit pozitivně, jinak však ústava neměla větší reálný význam. Ústava Slovinska byla tedy vlastně „federální ústavou v malém“. Po obsahové stránce byla shodná s ústavami ostatních republik, které všechny vznikaly zhruba ve stejné době (pouze ústavní statuty oblastí Kosovo a Vojvodina vznikly až v květnu 1948). Čistě teoreticky měly být kompetence republik primární a pravomoc federace od nich pouze odvozená, což by znamenalo, že také ústavy republik jsou primární a ústava federace je zastřešuje. Spojení svobodných republik do federace bylo v programu AVNOJ a odvolávaly se na ně i všechny ústavy republik. Už způsob přijímání ústav a chronologie jejich vzniku ale jasně ukázaly, že ve skutečnosti je pravomoc federace určující a republiky, respektive oblasti, pouze realizují rozhodnutí federace na republikové, respektive oblastní úrovni. Možnost řešit cokoliv na úrovni republiky samostatně byla minimální.

Ústava FLRJ byla ve skutečnosti kopií sovětské Stalinovy ústavy z roku 1936, a systém byl proto stejně jako v SSSR silně centralistický. O všech politických otázkách rozhodovala ostatně reálně nikoliv svazová vláda, ale předsednictvo ÚV Komunistické strany Jugoslávie. Rozhodnutí svazových stranických orgánů a svazové vlády byla pouze na úrovni republik rozpracována, přičemž i zde bylo samozřejmě politicky rozhodující stanovisko vedení strany. Komunistické strany jednotlivých republik a oblastí nebyly ve skutečnosti samostatnými stranami, ale jen územními organizacemi KSJ, a musely bezpodmínečně poslouchat příkazy jejího vedení na základě principu tzv. demokratického centralismu.

Roztržka mezi Sovětským svazem a Jugoslávií na jaře 1948 měla v delší časové perspektivě pro Slovinsko pozitivní význam. Jugoslávie se odpoutala od Sovětského svazu a začala se více orientovat na západ. Tím stoupl strategický i hospodářský význam Slovinska, které jako jediná z republik sousedilo se západními státy – Itálií a Rakouskem. Slovinsko dokázalo vhodně využít ústavních a hospodářských reforem z roku 1953 a 1963 a zavádění jugoslávského samosprávného modelu socialismu, který dával relativně velkou svobodu jednotlivým podnikům. Nová federální ústava ze 7. dubna 1963 a na ni navazující nová slovinská ústava, na základě které se Slovinsko stalo „socialistickou“ republikou (stejně jako celá Jugoslávie), umožnila o něco větší samostatnost členských republik především v kulturní a školské oblasti, což se ve Slovinsku projevilo např. celkem úspěšným hnutím za výlučné používání slovinštiny ve veřejném životě. Politické uvolnění a hospodářský rozmach v šedesátých letech se u Slovinců zase projevily v jejich intenzivnějším hospodářském i kulturním styku se západním kapitalistickým světem, především pak se sousedním Rakouskem a Itálií. Slovinsko se stalo hospodářsky nejvyspělejší částí Jugoslávie s vysokou životní úrovní srovnatelnou v některých parametrech i se sousedním Rakouskem a Itálií.

V této situaci získávalo stále více Slovinců pocit, že Bělehrad je něco, co je brzdí, že do společného rozpočtu platí příliš mnoho a dostávají za to příliš málo. Lublaň se tak postupně přibližovala Západu a vzdalovala se od Bělehradu. Na rozdíl od sousedního Chorvatska nicméně ve Slovinsku v této době neexistovaly významnější síly, které by usilovaly o samostatnost. Slovinci stále ještě považovali přes všechny výhrady Jugoslávii za nejvhodnější „širší prostor“ pro svůj národní život a další vývoj.

Na počátku sedmdesátých let se s ohledem na vysoký věk Tita stala aktuální nová ústava, která by zabezpečila chod státu po smrti tohoto charismatického vůdce. Na její přípravě se výraznou měrou podílel Slovinec Edvard Kardelj, komunistický politik a teoretik, jinak jeden z autorů programu „samosprávného socialismu“ z počátku padesátých let. Kardelj až do své smrti zůstal oddaným Titovým spolupracovníkem, ale zároveň mu nebyla cizí myšlenka větší samostatnosti republik. Vypracovaný návrh v tomto ohledu přinesl značné změny. Novou ústavu schválila skupština 21. února 1974. Zákonodárnou moc měla svazová skupština skládající se ze dvou komor (rad): Svazové rady (*Savezno vijeće*), ve které byla každá republika zastoupena 30 delegáty a každá autonomní oblast 20 delegáty, a Rady republik a autonomních oblastí (*Vijeće republika i pokrajina*), ve které měla každá republika i každá oblast po 12 delegátech. Hlavou státu byl prezident, vedle kterého nadále existovalo předsednictvo Jugoslávie, zřízené již na počátku sedmdesátých let. Tito se stal doživotním prezidentem (čl. 335), avšak po jeho smrti měl být úřad prezidenta nahrazen právě kolektivním předsednictvem (čl. 313). V předsednictvu byla každá republika a autonomní oblast zastoupena jedním zástupcem a kromě toho se členem předsednictva stával automaticky i předseda SKJ (čl. 321). Předsednictvo mělo předsedu, který vystupoval jako titulární hlava státu. Rovnoprávnost všech republik a oblastí byla zajištěna tím, že funkce předsedy trvala vždy pouze rok a rotovala mezi členy předsednictva (čl. 333). Změna federální ústavy byla možná jen na základě souhlasu všech republik a autonomních oblastí. Ústava připouštěla i vystoupení jednotlivých republik (nikoliv však oblastí) z federace, byť neurčovala, za jakých okolností a jakým způsobem se tak může stát.

V návaznosti na federální ústavu pak opět všechny republiky přijaly vlastní ústavy. Dne 28. února 1974 přijala proto také slovinská skupština svou poslední socialistickou ústavu. Na čele republiky stálo kolektivní předsednictvo, zákonodárnou moc měl tříkomorový parlament (*skupščina*) skládající se z komory společensko-politických pracovníků, komory pracujících („sdružené práce“) a komory obcí (*družbenopolitični zbor, zbor združenega dela, zbor občin*). Výkonný výbor parlamentu (*izvršni svet skupščine*) fungoval jako vláda republiky a jeho tajemníci (sekretáři) jako ministři. Z formálního hlediska tato ústava platila až do roku 1991.

Zřízením předsednictva SFRJ a rotující hlavy státu byly do ústavy z roku 1974 zavedeny silné konfederativní prvky. Ústava totiž neříkala nic o tom, jakým způsobem se má postupovat v případě, že se členové předsednictva mezi sebou nedohodnou, respektive že menšina předsednictva odmítne respektovat usnesení většiny. Kromě toho se oslabilo postavení svazové skupštiny, která se již nevolila přímo, ale byla v podstatě redukována na sbor delegátů jednotlivých republik a autonomních oblastí s imperativním mandátem. Rozhodovací pravomoc byla nyní potenciálně přenesena na republiky, které se – rovněž potenciálně – začaly měnit z pouhých autonomních administrativních jednotek na skutečné členské státy svazu. Zda tento proces skutečně proběhne, záviselo na tom, do jaké míry se komunistické strany jednotlivých republik

a oblastí reálně osamostatní, tj. – řečeno jazykem samotných komunistů – do jaké míry se jim podaří eliminovat princip tzv. demokratického centralismu. Instituty zavedené do federální ústavy tak znamenaly možnost vzniku neřešitelné ústavní krize, jejímž důsledkem pak nemohlo být nic jiného než úplný rozpad státu. Pokud žil Tito jako integrující osobnost a pokud existoval SKJ jako jednotící síla, nepřicházel takovýto scénář v úvahu. V sedmdesátých letech ještě komunisté jednotlivých republik neuvažovali o osamostatnění a v zásadě nevznášeli námitky ani proti demokratickému centralismu, ovšem v osmdesátých letech (především pak v jejich druhé polovině) již byla situace zcela jiná. Mnoho přesvědčených Jugoslávců, rekrutujících se hlavně z řad Srbů a Černohorců, ostatně ústavu od počátku kritizovalo právě pro její silné konfederativní prvky vedoucí k těžkopádnosti při rozhodování a potenciálně k ústavní krizi. Tvůrce ústavy Kardelj se nakonec nedočkal jejího úplného fungování a ani jejího neslavného konce, protože zemřel již v roce 1979, tedy rok před Titovou smrtí. Kardelj byl pochován se všemi poctami a na jeho počest bylo chorvatské přístavní město Ploče bylo přejmenováno na Kardeljevo (v samostatném Chorvatsku byl pak v roce 1990 městu vrácen jeho původní název).

Na podzim 1979 Tito těžce onemocněl a po dlouhé a těžké nemoci, během které mu byla amputována i noha, nakonec 4. května 1980 zemřel v nemocnici v Lublani ve věku nedožitých 88 let. Jeho smrti želely miliony jugoslávských občanů, jeho pohřbu se zúčastnili vrcholní představitelé všech velmocí. Bezprostředně po jeho smrti však začal definitivní úpadek Jugoslávie. V platnost vstoupila doposud umrtvená ustanovení jugoslávské ústavy o kolektivním vedení. Záhy se ukázalo, že systém je těžkopádný a prakticky nefunkční. Zástupci jednotlivých republik se považovali spíše za vyslance svých republik a oblastí než za vládcce celé Jugoslávie a tento proces se ještě prohloubil s přirozenou generační obměnou a nástupem lidí, kteří již nepatřili mezi Titovy spolupracovníky. Předsednictvo se velmi často nedokázalo dohodnout ani na zásadních věcech, přičemž se rozevíraly nůžky mezi průmyslovým a poměrně vyspělým severem (Slovinsko a Chorvatsko) a zaostalým jihem. Slovinsko a Chorvatsko odmítaly platit do vyrovnávacího fondu, ze kterého byly dotovány především Kosovo, Černá Hora a Makedonie. Odůvodňovaly to poukazem na fakt, že na tyto republiky doplácí, byť na druhé straně opomíjely skutečnost, že zde měly trh pro své výrobky.

Krise komunistického režimu ve východní Evropě, nástup Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka KSSS, jeho politika přestavby a samozřejmě také nárůst opozičních aktivit v Polsku, Maďarsku a Československu nezůstaly bez vlivu na Jugoslávii. V září 1985 navštívil Gorbačov Bělehrad a uznal zodpovědnost SSSR za roztržku s Jugoslávií v letech 1948–1955. Dal tak najevo, že Moskva definitivně rezignovala na možnost opětovného získání vlivu v Jugoslávii. V situaci pomalu končící studené války ale toto prohlášení Jugoslávii nejenže vnitřně neupevnilo, ale naopak ji oslabilo. Zmizel strach z možné sovětské intervence, který do značné míry doposud stmeloval jednotlivé národy Jugoslávie. Kromě toho Západ přestával mít eminentní zájem na udržení Jugoslávie jako svým způsobem „nárazníkové zóny“ mezi dvěma zneprátelenými bloky.

Ve dnech 17.–19. dubna 1986 se v Lublani uskutečnil X. sjezd Svazu komunistů Slovinska (ZKS) a řízení strany se ujali reformisté pod vedením Milana Kučana (nar. 1941). Kučan zůstal reformním komunistou, avšak jeho pojetí socialismu se spíše

blížilo stanoviskům západoevropských tzv. eurokomunistických stran (především vlivné Komunistické strany Itálie) či pojetí některých levicových sociálních demokratů. Slovně se nikdy nevyslovil pro samostatnost Slovinska, ovšem v žádném případě nehodlal připustit posílení moci bělehradského centra, naopak usiloval o ještě větší nezávislost republik. Bylo to pochopitelné, protože jedině za této podmínky mohl ve Slovinsku realizovat svůj ekonomický program. Ovšem, už ústava z roku 1974 omezila pravomoci federace natolik, že jakékoliv další posílení samostatnosti republik nutně znamenalo znefunkčnění federace a v delší časové perspektivě její rozpad. V následujících dvou letech slovinské vedení rovněž odmítalo všechny pokusy Bělehradu prosadit ústavní doplňky, které by posílily pozici svazových (federálních) orgánů na úkor postavení republik. Slovinsko bylo také první jugoslávskou republikou, která delegovala do předsednictva SFRJ nekomunistického politika. Dne 2. dubna 1989 slovinská skupština zvolila členem předsednictva nekomunistického ekonoma Janeze Drnovška, který kandidoval za reformní Svaz socialistické mládeže Slovinska a porazil oficiálního vládního kandidáta za ZKS Marka Bulce. Drnovšek se stal pro období květen 1989 až květen 1990 předsedou předsednictva SFRJ, tj. titulárním jugoslávským prezidentem.

Od roku 1987 se stále silněji prosazovala tzv. nestranická („bezpartijní“) opozice rekrutující se především z řad nezávislých intelektuálů kolem časopisů *Nova Revija*, *Revija 2000* a *Sodobnost* (Současnost). V hnutí nezávislých intelektuálů se angažovali například France Bučar, Dimitrij Rupel, Tine Hribar, Ivan Urbanič, Peter Jambrek. Koncem osmdesátých let byla tato skupina posílena návraty některých politických exulantů žijících na Západě (například Jože Pučnika, o kterém bude řeč dále), kteří vnesli do slovinského politického života ostrý antikomunistický akcent. Jestliže Kučan v osmdesátých letech ještě zůstával reformním komunistou a stál zatím na platformě Jugoslávie, opoziční nestraničtí intelektuálové šli mnohem dále. V zásadě hlásali myšlenku, že jakákoliv podoba jugoslávské federace se v delší časové perspektivě musí stát pro Slovince příliš těsnou, protože plnohodnotný vývoj jakéhokoliv národa je možný jedině v samostatném národním státě. V roce 1987 příslušníci této opozice sice ještě zpravidla hovořili jen o nutnosti nastolení úplné slovinské suverenity a samostatnost (zřejmě z určité opatrnosti) nezmiňovali, to však na věci nic neměnilo, protože úplná národní suverenita je objektivně možná jedině v samostatném státě.

CESTA K SAMOSTATNOSTI

V roce 1988–1989 byla slovinská veřejnost mobilizována aférou kolem časopisu *Mladina*. V časopise vycházely ostré články proti poměrům v Jugoslávské lidové armádě (JLA), která byla do té doby „státem ve státě“ a byla považována za nedotknutelnou. Ostré články psal především mladý redaktor Janez Janša, jinak člen vedení Svazu socialistické mládeže Slovinska (*Zveza socialistične mladine Slovenije* – ZSMS) a dokonce kandidát na předsedu této organizace. Skutečnost, že se čelný představitel této organizace postavil proti jedné z hlavních opor režimu (armádě), svědčila o stupni rozkladu systému. Armáda, na kterou slovinská vláda neměla vliv, se rozhodla Janšu exemplárně potrestat. Armádní velení využilo skutečnosti, že Janša publikoval dokumenty, které

mu opatřil důstojník JLA Ivan Borštner, a tak 31. května 1988 byl spolu s Borštnerem a dalšími dvěma redaktory časopisu Mladina – Davidem Tasičem a Francem Zaverlem – postaven před vojenský soud pro vyjádření vojenského tajemství, ačkoliv publikované dokumenty se vůbec netýkaly vojenských záležitostí a nijak nemohly ohrozit obranyschopnost státu. Obsah zveřejněných materiálů byl totiž čistě politický: vyplývalo z nich, že vrchní velení armády, které se po Titově smrti považovalo za garanta další existence Jugoslávie, opakovaně varovalo ZKS před nebezpečím „kontrarevoluce“ ve Slovinsku a žádalo slovinské vedení, aby zakročilo proti opozici. Také vyšlo najevo, že armáda zvažuje možnost silového zakročení ve Slovinsku.

Proti zatčení populárního novináře vypukly ve Slovinsku masové protesty a demonstrace. Vznikl Výbor na obranu Janeze Janši, jehož iniciátorem se stal Janšův přítel Igor Bavčar, který dokázal na jeho podporu zorganizovat i velké demonstrace na hlavních lublaňských náměstích. Podporu Janšovi vyjádřil i místopředseda slovinské skupštiny Aleksander Ravnikar. Protesty ještě zesílily, když bylo rozhodnuto, že se proces s Janšou a jeho společníky bude konat s vyloučením veřejnosti. Její odpor nakonec způsobil, že rozsudky vojenského soudu byly poměrně mírné: Borštner byl odsouzen do vězení na čtyři roky, Janša a Zaverl na 18 měsíců a Tasič na pět měsíců. Po odvolání Nejvyšší soud v Bělehradě rozsudky ještě částečně zmírnil a nakonec souhlasil s předčasným propuštěním všech odsouzených.

Masová akce na podporu populárního novináře byla signálem k „přenesení politiky na ulici“. V dalších měsících se staly běžné demonstrace a shromáždění, na kterých byla pronášena hesla požadující suverenitu republiky a zavedení demokratického režimu. Během roku 1988 začaly v tichosti vznikat nové politické strany. Jejich existence byla zpočátku pololegální, protože je sice nikdo výslovně nepovolil, ale nikdo je ani nezakázal. Dne 12. května 1988 vznikl Slovinský rolnický svaz, fakticky agrární strana. Její existenci zaštitil Socialistický svaz pracujících lidu Slovinska, který ve slovinských poměrech přestal plnit úlohu převodové páky komunistů. Dne 4. října vznikl při ústředním výboru Socialistického svazu pracujících lidu Slovinska Výbor na ochranu práv člověka. Do třetice, 11. ledna 1989 byl založen Slovinský demokratický svaz (*Slovenska demokratska zveza* – SDZ), sdružující především opoziční intelektuály. Na založení SDZ se podílel hlavně Dimitrij Rupel, pozdější ministr zahraničí, který na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let studoval sociologii v západní Evropě a USA. Dne 16. února vznikl Sociálně demokratický svaz Slovinska (*Socialno demokratska zveza Slovenije* – SDZS). Do čela této strany se v létě 1989 dostal Jože Pučnik, který se vrátil z exilu v Německu. Postupně vznikaly další strany jako hnutí zelených či strana křesťanských demokratů. Zajímavý – a pro východní Evropu atypický – byl vznik Slovinské liberální strany, která se zformovala – ze Svazu socialistické mládeže Slovinska. Slovinská liberální strana se po roce 1992 stala na 12 let hegemonem slovinské politické scény.

Dne 3. března 1989 byl v Lublani ustaven koordinační výbor opozice a společenských organizací, který se pokusil sestavit širší demokratický program. Protože se nepodařilo dosáhnout úplné shody mezi jednotlivými stranami a skupinami, vzešly z jednání nakonec dva dokumenty: Májová deklarace (*Majniška deklaracija*) a Základní listina Slovinska (*Temeljna listina Slovenije*). Májová deklarace byla společným dílem Svazu slovinských spisovatelů, Slovinského demokratického svazu, Slovinského rolnického

svazu, Slovinského křesťansko-sociálního hnutí a Sociálně demokratického svazu Slovinska. Název připomínal stejnojmenný dokument jihoslovanských poslanců říšské rady z 30. května 1917. Deklarace byla přednesena 8. května na velkém protestním shromáždění (v uvedený den byl odsouzený Janša, propuštěný předtím z vazby, povolán k nástupu trestu). Požadovala vytvoření suverénního státu slovinského národa a teprve tento stát se měl spojit s ostatními jihoslovanskými národy a jinými národy v reorganizované Evropě. Slovinský stát měl být demokratický, založený na politickém pluralismu a respektování lidských a občanských práv.

Základní listina Slovinska byla zveřejněna 22. června. Požadovala rovněž respektování lidských a občanských práv a pluralitní politický systém v slovinském státě, který se měl stát součástí nového jugoslávského státu, který by byl „skutečně federativní a demokratický“. Rozdíl obou dokumentů tedy byl v postoji k Jugoslávii: první s ní nepočítal vůbec, druhý částečně ano. Ani Základní listina ovšem nic neříkala o tom, v čem má spočívat „skutečná federace“. Ve skutečnosti (jak už bylo opakovaně řečeno) další rozvolnění federace nad rámec ústavy z roku 1974 muselo nutně vést k přechodu ke konfederaci a tedy k samostatnosti jednotlivých republik. Rozdíl mezi oběma programy byl proto ve skutečnosti menší, než se na první pohled zdálo.

Pro slovinský vývoj byly velkou inspirací události v Polsku a v Maďarsku, kde v roce 1989 došlo k jednáním mezi komunistickou vládou a nekomunistickou opozicí. Tak i ve Slovinsku bylo 22. září 1989 zahájeno jednání „u kulatého stolu“, které zaštiťoval Socialistický svaz pracujícího lidu, na jehož bázi bylo formálně i vedeno. Ačkoliv jednání o různých otázkách pokračovala až do listopadu, hned první den se podařilo dosáhnout shody v otázce příštího politického systému. Kučanovi reformní komunisté souhlasili, aby skupština v krátké době schválila doplňky k ústavě a legalizovala systém více politických stran. Další dohoda se týkala svobodných voleb, které se měly konat na jaře 1990. Dohoda byla tak snadná proto, protože Kučanovo vedení už dříve v zásadě souhlasilo s demokratickou transformací. Mimořádné zasedání ÚV SKJ v Bělehradě 26. září sice proti výsledku jednání protestovalo a pokusilo se přimět slovinské komunisty k zásahu, ti však odmítli. I když Svaz komunistů Slovinska byl stále ještě formálně součástí Svazu komunistů Jugoslávie (SKJ), fakticky na podzim 1989 již působil jako zcela samostatná strana a příkazy z Bělehradu jeho vedení ignorovalo. Dne 27. září 1989 skupština schválila plánované ústavní dodatky, byl vypuštěn článek o vedoucí úloze Svazu komunistů Slovinska a legalizován systém více politických stran. Zároveň skupština přijala deklaraci o právu slovinského národa na sebeurčení.

Na podzim 1989 se opoziční politické strany sjednotily do široké demokratické a antikomunistické koalice s názvem DEMOS (*Demokratična opozicija Slovenije*). Z formálně-právního hlediska toto uskupení vzniklo 27. listopadu 1989, ve skutečnosti však vzklíčilo již o několik měsíců dříve, kdy iniciativa k sjednocení opozice vzešla od Jože Pučnika. DEMOS sdružoval Slovinský demokratický svaz, Sociálně-demokratický svaz, Slovinskou křesťansko demokratickou stranu a Slovinský rolnický svaz, ke kterým později přistoupila ještě Liberální strana, Strana zelených a Slovinská živnostenská strana.

Na sklonku socialistické éry žilo ve Slovinsku 1,91 milionu obyvatel (stav z roku 1984) a slovinský národ se stal typickým západoevropským národem s vysokým